

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

Utflyttede nordmenn og Sjømannskirken

På hvilken måte bidrar Sjømannskirken til
å bevare nordmenns nasjonale identitet?

Helga Victoria Aas Nilsen

Veileder

Professor Håkon Lorentzen

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne
utdanningen.*

Det teologiske menighetsfakultet, 2014, vår
AVH501: Masteravhandling (30 ECTS)
Master i Diakoni

Forord

Et intenst semester er over, og endelig er arbeidet med masteravhandlingen ferdig. Det føles litt som ringen er sluttet, fra jeg begynte å jobbe som ettåring i London i 2009 til jeg nå er ferdig utdannet diakon. Det har vært litt av en reise, både rent fysisk og i overført betydning, og jeg har lært veldig mye de siste fem årene. Det har gått fort og sakte samtidig, og endelig kan jeg si meg ferdigutdannet.

I arbeidet med avhandlingen har jeg fått god hjelp fra ulike steder. Tusen takk til veileder Håkon Lorentzen for nyttige innspill, god veiledning og morsomme anekdoter om hverandre. Takk til Sjømannskirken i London for husrom og velvilje, og spesielt takk til Britt som har svart på alle de rare spørsmålene mine og hjelp til å sjekke fakta. Takk til kvinneforeningen og informantene mine for at jeg fikk forske på dere.

Ingvild, takk for alle kaffepauser og gode samtaler i kantina og for nyttige innspill når ting har gått trått. Mamma og pappa, takk for at dere oppmuntrer og tror at jeg kan få det til. Ikke minst takk til min kjære Tore for at du har holdt ut med all klaging gjennom et strevsomt semester.

Min interesse for Sjømannskirken hadde kanskje aldri oppstått om ikke mormor hadde tatt meg med på kvinneforening da jeg var liten. Så denne lille avhandlingen er dedisert til mormor, en av de mange kvinnene som i et helt liv har vært engasjert i arbeidet for Sjømannskirken.

Oslo, mai 2014

Helga Victoria Aas Nilsen

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
1. INNLEDNING	5
1.1. BAKGRUNN FOR TEMAVALG	5
1.2. FORSKNINGSSPØRSMÅL OG AVGRENSING AV TEMA	5
1.3. FORSKNING OG LITTERATUR OM SJØMANNSKIRKEN	6
1.4. LITTERATUR OG METODEVALG	7
1.5. DISPOSISJON	8
2. TEORI OG PERSPEKTIVER	9
2.1 INNLEDNING	9
2.2. IDENTITET	9
2.2.1. NASJONAL IDENTITET I ET SAMFUNN I FORANDRING	9
2.2.2. DANNELSE AV NASJONAL IDENTITET	11
2.2.3. NASJONALITET, NASJONALSTAT, VI OG DEM.	12
2.2.4. FRIVILLIGHET SOM NORSK IDENTITETSBÆRER	13
2.3. NASJONALE SYMBOLER	14
2.3.1. HJEMMET OG NASJONEN SOM NASJONALE SYMBOLER	14
2.3.2. SJØMANNSKIRKEN OG NASJONALE SYMBOLER	15
2.3.3. SJØMANNSKIRKEN OG DET Å VÆRE NORSK I UTLANDET	16
2.4. OPPSUMMERING	16
3. SJØMANNSKIRKEN – NORSK KIRKE I UTLANDET	18
3.1. SJØMANNSKIRKENS HISTORIE	18
3.2. SJØMANNSKIRKENS VIRKSOMHET I DAG	19
3.3. HVORFOR SJØMANNSKIRKEN I LONDON?	21
3.4. SJØMANNSKIRKEN I LONDONS HISTORIE	22
3.4.1. KVINNEFORENINGENS HISTORIE	23
3.5. SJØMANNSKIRKEN I LONDON I DAG	24
4. METODE	26
4.1 FORSKNINGSDESIGN OG STRATEGI	26
4.1.1. VALG AV CASE	27
4.2. UTVALG AV INFORMANTER	27
4.3. KVALITATIVE INTERVJUER – INNSAMLING	28

4.4. OBSERVASJONER	29
4.5. ANALYSEMETODE	29
4.6. NÆRHET TIL PROSJEKTET OG REFLEKSIVITET	30
4.7. STYRKER OG SVAKHETER VED METODEN	30
5. PRESENTASJON AV FUNN	32
5.1. SJØMANNSKIRKENS ULIKE FELLESSKAP OG AKTIVITETER	32
5.1.1. KVINNEFORENINGEN	32
5.1.2. KVINNEFORENINGENS KULTUR OG FELLESSKAP	33
5.1.3. ENGASJEMENT SKAPER TILHØRIGHET	35
5.1.4. BASAREN	35
5.1.5. BASARKOMITEEN SOM FELLESSKAP	36
5.1.6. ANDRE AKTIVITETER PÅ SJØMANNSKIRKEN	37
5.2. LOKALE NORSKE FELLESSKAP	38
5.3. NORSKE TRADISJONER	39
5.4. OPPLEVELSEN AV Å VÆRE NORSK I ENGLAND	40
5.5. OPPSUMMERING	43
6. DRØFTING OG KONKLUSJON	44
6.1. HVILKEN FUNKSJON HAR KVINNEFORENINGEN OG SJØMANNSKIRKEN?	44
6.2. DEN NORSKE IDENTITETEN I UTLENDIGHET	45
6.3. HVORFOR SØKE DET NORSKE?	45
6.4. HVORFOR BEVARE SIN NORSKE IDENTITET?	46
6.5. AVSLUTTENDE REFLEKSJONER	46
6.6. UTBLIKK	47
7. LITTERATURLISTE	48

1. Innledning

1.1. Bakgrunn for temavalg

Inspirasjonen til denne avhandlingen kommer fra mitt eget møte med det å være norsk i utlandet. Fra 2009 til 2011 jobbet jeg på kanskje det norske stedet i Storbritannia – Sjømannskirken i London. Jobben min var det de kaller ”ettåring”, som etter hvert ble ”toåring”. Det kan høres ut som at man er litt i yngste laget til å ha en jobb i den alderen, men i bunn og grunn vil det si en slags volontør. Arbeidsoppgavene bestod blant annet av å ta i mot mennesker som kom til kirken, steke vafler, delta på arrangementer og i stor grad å snakke med folk. Det var mange mennesker som kom til sjømannskirken av ulike grunner, og jeg observerte hvor viktig røttene var for alle de som kom dit. Noen kom flere ganger i måneden for gudstjeneste, norskundervisning, kvinneforening, andre et par ganger i året for å kjøpe melkesjokolade, brunost, kaviar eller feire 17. mai sammen med andre nordmenn. Disse observasjonene har gjort meg mer nysgjerrig på hva disse norske elementene betyr for menneskene som kommer til Sjømannskirken. Hvorfor er det så viktig å holde på det norske, selv i et land som er bare en to-timers flytur borte fra Norge? Spesielt synes jeg at det er spennende med medlemmene i kvinneforeningen, de fleste har bodd i England i årevis, mange er gifte med engelske menn og lever et ”engelsk liv” til vanlig. Men en gang hver annen uke valfarter de til Sjømannskirken for å spise norske snitter, drikke kaffe og møte andre norske kvinner. Hvorfor gjør de det?

1.2. Forskningsspørsmål og avgrensning av tema

Med utgangspunkt i disse tankene har jeg satt følgende forskningsspørsmål for avhandlingen min: ”På hvilken måte bidrar Sjømannskirken til å bevare nordmenns nasjonale identitet?” I spørsmålet ligger det en forutsetning om at Sjømannskirken faktisk bidrar til å bevare nordmenns nasjonale identitet. Forskningen min tar utgangspunkt i egne erfaringer fra min tid som ansatt, og jeg tar med meg min forforståelse inn i undersøkelsen. Dette skriver jeg mer om i metodekapittelet (kapittel 4). Jeg har valgt å rette fokuset for undersøkelsen inn mot medlemmene av sjømannskirkens kvinneforening. Årsaken til at jeg valgte dem er at de er en gruppe mennesker med ganske lik erfaringsbakgrunn, og de har bosatt seg permanent i London og omegn. I motsetning til mange andre nordmenn som bor rundt omkring i verden har de fleste medlemmene av kvinneforeningen forlatt hjemstedene sine for godt, og har ingen planer om å flytte tilbake til Norge igjen.

1.3. Forskning og litteratur om Sjømannskirken

De siste tjue årene har det vært flere både små og store forskningsprosjekter og litteraturbidrag som har omhandlet Sjømannskirken, og de har vært med på å hjelpe meg med å stille spørsmål og utvide kunnskapen min.

De viktigste bidragene til denne avhandlingen har omhandlet Sjømannskirken og bruk av nasjonale symboler (Aagedal 2007; Brottveit, Hovland & Aagedal 2004; Rørvik 2005). Bakgrunnen er blant annet en undersøkelse Aagedal har vært med på hvor skandinavere har blitt spurt om på hvilke tidspunkt de føler sin nasjonale identitet sterkest, altså når de føler seg mest norske, svenske eller danske. Boken til Brottveit et al. (2004) har tittelen *Slik blir nordmenn norske*, og omhandler bruk av nasjonale symbol i Norge som et flerkulturelt samfunn, med et utblikk til nasjonale symbol i Sjømannskirken. Rørvik (2005) har i sin masteravhandling sett på bruk av nasjonale symboler på tre sjømannskirker, med hovedfokus på leseværelsene. Gjennom deltakende observasjon beskriver hun ulike aspekter ved sjømannskirkenes virksomhet og stedegenhetene ved de tre kirkene hun har vært på.

For å få større innsikt i hvordan organisasjonen Sjømannskirken forstår seg selv har jeg først og fremst brukt bidrag fra professor ved Diakonhjemmet Kjell Nordstokke og tidligere generalsekretær Kjell Bertel Nyland. Nordstokke (1999) har på oppdrag fra Sjømannskirken gitt et bidrag til hvordan Sjømannskirken kan forstå seg som en diakonal kirke, og han ser på organisasjonens særpreg i møte med utfordringer fra det postmoderne samfunnet. Nyland (2005) reflekterer over hvordan nåtidens strømninger om globalisering, sekularisering og religiøs reorganisering påvirker de som kommer i kontakt med Sjømannskirken. I den forbindelse har han intervjuet 20 brukere av forskjellige sjømannskirker om deres kirketilhørighet før og etter at de kom i kontakt med Sjømannskirken.

Line Kristoffersen (2000) har i sin doktorgradsavhandling studert flere Sjømannskirker rundt omkring fra et markedsføringsperspektiv. Selv om markedsføring tilsynelatende ikke har så mye med diakoni å gjøre, er likevel hennes avhandling aktuell for meg i mitt arbeid, da hun har forsket på og intervjuet mennesker som bruker Sjømannskirken. I avhandlingen ser hun på ulike behov menneskene som bruker Sjømannskirken har, og på hvilken måte de bruker kirken. I tillegg ser hun på hvordan de som jobber i Sjømannskirken bidrar til å være både kirke og "tjenesteleverandør" for nordmenn i utlandet.

Tidligere sjømannsprest Hallvard O. Mosdøl (2007) har undersøkt hvordan tidligere sjømannsprester har opplevd hjemkomsten fra sjømannskirkene og hvordan de reflekterer over forskjellene mellom Sjømannskirken og Den norske kirke. Mosdøls hovedspørsmål er

hvordan impulser fra Sjømannskirken kan bidra til ideene om menighetsutvikling i Den norske kirke. Han skriver også om hvordan norskhet og kristendom blandes sammen når man er i utlandet, og prøver å finne svar på hvorfor så mange flere oppsøker Sjømannskirken når de er i utlandet, til tross for at man ikke går i kirken hjemme i Norge.

Olav Helge Angell (2011) har sett på Sjømannskirken som lavterskeltilbud og den diakonale forankringen. Han har gjort et grundig feltarbeid på flere kirker, og sett på sammenheng mellom det å ha ansatt diakon og hvordan dette påvirker det diakonale tilbudet. Forskningen er gjennomført etter forespørsel fra Sjømannskirken om å få videre innblikk i det diakonale ved organisasjonen. I tillegg er det skrevet flere masteravhandlinger om Sjømannskirken (Rørvik 2005; Dyvik 2007; Østerbø 2007; Hystad 2013). Jeg har allerede nevnt Rørvik, mens de andre har jeg kun lest over for å få oversikt over forskningen.

Mens tidligere forskning i stor grad har tatt utgangspunkt i organisasjonen Sjømannskirken og brukerne har vært mitt fokus vært på identitetsdannelse og identitetsbevaring hos informantene mine. Jeg har sett på hvilken betydning deres norske identitet har for dem, og hvordan de har bevart den gjennom Sjømannskirken, familien og norske fellesskap. På denne måten gir jeg et bilde av hvordan det å være norsk i England oppleves for fire kvinner, og noen av funnene mine viser at det er visse likheter, samtidig som at også hvilken kultur ektemannen tilhører spiller en viktig rolle for hvordan kvinnene forholder seg til den norske, engelske og eventuelt en tredje kultur.

1.4. Litteratur og metodevalg

Denne undersøkelsen er gjort innenfor masterstudiet i diakoni, men i hovedsak er dette en samfunnsfaglig oppgave med perspektiver fra sosiologi (inkludert religionssociologi) og sosialantropologi. Jeg har benyttet meg av tidligere forskning på Sjømannskirken (se kapittel 1.4) og teorier om nasjonal identitet og nasjonale symboler, spesielt forskningen til Gullestad (1989; 1996; 1997; 2001), Brottveit et al. (2004) og Aagedal (2007). Perspektivene har blitt brukt til å se om svarene informantene mine gir i undersøkelsen min og tendensene jeg ellers har observert stemmer overens med tidligere forskning.

Undersøkelsen er et kvalitativt casestudie gjort i London i mars 2014, samtidig som at grunnlaget for undersøkelsen ble gjort i årene 2009-2011, da jeg var ansatt på Sjømannskirken i London. Jeg har gjort intervjuer med fire informanter som er medlemmer av kvinneforeningen ved Sjømannskirken i London, og i intervjuene har jeg vektlagt kvinnenes egne historier om deres liv som norske i England, og hvordan dette har påvirket deres identitet.

1.5. Disposisjon

Etter dette innledningskapittelet følger et kapittel med litteraturgjennomgang om dannelse av nasjonal identitet, nasjonale symboler og ulike perspektiver på dette. Så kommer en gjennomgang av Sjømannskirkens historie og virksomhet i dag, både organisasjonen og Sjømannskirken i London. Deretter redegjør jeg for metodevalgene jeg har tatt og hvordan undersøkelsen er gjennomført. I kapittel 5 kommer presentasjonen av funnene og analysen, før jeg i kapittel 6 drøfter funnene opp mot litteraturperspektivene.

2. Teori og perspektiver

2.1 Innledning

Hvem er jeg og hva er det jeg identifiserer meg med? Selv om vi kanskje ikke går rundt og tenker på dette hele tiden, er det punkter i livet hvor man blir oppmerksom på at man har en identitet tilknyttet hvem man er og hvor man hører til. Samtidig som at hvert menneske er unikt og dermed forskjellig fra alle andre mennesker, har man også et behov for å tilhøre grupper og identifisere seg med likesinnede, enten det er nasjonalitet, kjønn, yrke, hjemsted, religion, interesser eller andre grupperinger. I dette kapittelet vil jeg først og fremst konsentrere meg om den nasjonale tilhørigheten og dannelsen av nasjonal identitet. Jeg vil se på betydningen av nasjonale symboler. Til slutt vil jeg se på Sjømannskirkens bruk av nasjonale symboler både til hverdags og ved høytid og fest.

2.2. Identitet

”Personlig identitet formes i samspill med sosiale erfaringer” skriver Thomas Hylland Eriksen (2004 s. 116), og til en viss grad velger man selv hvilke erfaringer man lar påvirke identiteten sin. Likevel er det noen aspekter ved identiteten man ikke kan endre på, for eksempel kan man ikke endre på at man ikke lærte mandarin som barn påpeker Eriksen (ibid.). Identiteten man har som menneske er ikke statisk, men en stadig prosess som avhenger av hvilke roller man er i, både sosial status, familiestatus, jobb, nasjonalitet og etnisitet. I følge Gullestad (1997 s. 44) konstruerer det moderne mennesket mange flytende identiteter avhengig av situasjon, samtidig som at det søker et fastlagt bilde av seg selv. Når tilværelsen endrer seg kan det fremtvinge endringer i identiteten, og Eriksen (2004 s. 118) påpeker at dette ofte er tilfelle når omgivelsene blir uvante og utrygge. Dette kan man også se i lys av Bourdieus teori om doxa, den kroppsliggjorte kunnskapen eller ”everything that goes without saying” (Bourdieu 1993 s. 51). Når omgivelsene endres enten ved at man selv flytter på seg eller at utenforstående kommer til, hender det at doxa utfordres, og kunnskapen er ikke lenger uttalt.

2.2.1. Nasjonal identitet i et samfunn i forandring

I følge Gullestad (1997 s. 41) kan man ikke lengre ta for gitt hva det vil si å være norsk, noe som fører til at majoritetsbefolkningen må finne sin nasjonale identitet på stadig nye måter. På grunn av endringer i samfunnet som globalisering og immigrasjon, sammen med overgangen fra et kollektivistisk til et individualistisk samfunn blir det stadig vanskeligere å definere hva som er typisk norsk og hva som ikke er det. Gullestad (1997 s. 42-43) viser til et intervju hun

har gjort med en dame fra arbeiderklassen på østkanten i Oslo, og hvordan hun beskriver forandringer på 70-tallet når de yngre kvinnene i nabolaget begynte å jobbe, fordi de ønsket å gjøre det. Idealene og forventningene om den hjemmeværende husmoren som gjorde alt for familien sin mens mannen arbeidet var i ferd med å dø ut, og dermed var ikke kvinnene knyttet til nabolaget på samme måte som tidligere. I tillegg til at kvinners forutsetninger endret seg, opplevde hun at det kom innvandrere til bydelen, og dermed var omgivelsene helt forvandlet og fremmedgjort. Gullestad (1997) understreker at det har skjedd store og dramatiske endringer i Norge de siste tiårene. Det er jo allerede 17 år siden denne artikkelen ble skrevet, og endringene har ikke akkurat stagnert, tendensene Gullestad viser til har bare fortsatt.

Ut i fra de endringene som skjer både i Norge og verden i forhold til globalisering og individualisering har Gullestad utviklet syv perspektiver om identitetsdannelse: For det første opptrer moderne mennesker i ulike roller med forskjellige mennesker i forskjellige kontekster og situasjoner, for det andre er det ikke et en-til-en forhold mellom roller og identiteter. Det tredje perspektivet er at moderne mennesker innehar flere identiteter på samme tid etter situasjon, det fjerde at selvbildet som en sum av alle identitetene er samtidig unik og skapt i relasjoner. For det femte er identiteter ikke uavhengig av tid og kontekst eller statiske, men endrer seg etter kontekst, kultur og over tid, og for det sjette varierer identiteter i forhold til sosialt konstruerte kategorier som kjønn, alder og sosial klasse, og det syvende perspektivet er at identiteter er innvevd i komplekse hierarkier av kulturforskjeller (Gullestad 1996 s. 20). Alle disse perspektivene bunner ut i at identitet i dagens samfunn er noe som endres konstant, og man har ikke én fastlagt identitet hele livet, kanskje ikke en gang i løpet av en dag. Identiteten man har på jobb er kanskje ikke den samme som den man har når man er ute med venner eller når man er på søndagsmiddag hos svigerforeldre.

Globaliseringen gjør at verden kommer til Norge, men vi beveger oss også mer ut i verden, og Gullestad (1997 s. 44) viser til at nasjonalstaten utfordres av transnasjonale samarbeid og multilaterale organisasjoner, samtidig som regionale og lokale myndigheter får mer makt og utfordrer nedenfra. Hjemmet, lokalsamfunnet og nasjonen er tre størrelser som på forskjellige måter bidrar til identitetsdannelse og hvordan individer forholder seg til sine røtter og følelse av tilhørighet. Som vi så i forrige avsnitt har forutsetningene for individer endret seg, spesielt for kvinner, både i hjemmet, lokalsamfunnet og i det større samfunnet som Gullestad kaller nasjonen. Disse endringene føles truende for noen, og identiteten deres utfordres. Når omgivelsene i dag er fullstendig endret, må man rekonstruere identiteten sin, og Gullestad trekker frem at spesielt eldre og middelaldrende mennesker legger stor vekt på

barndommen og røttene sine. En av de viktigste identitetsmarkørene er hvor man er fra, og Gullestad mener at i dette ligger det flere underforståtte antakelser. Disse er at stedet man kommer fra er hvor man bodde som barn, og der bor man ikke lengre. I tillegg antas det at man bodde på samme sted hele barndommen og at dette er et nevneverdig sted som man vil identifisere seg med (Gullestad 1997 s. 49).

Mens de middelaldrende og eldre først og fremst identifiserer seg med barndommens røtter, viser Gullestad (1997) til at den lokale identifisering har endret seg fra å være på nabolagsnivå til større enheter som lokalsamfunn og kommuner. Mennesker identifiserer seg ikke lengre bare med stedet de vokste opp, men også hvor man reiser på ferie, hvor familie og slektninger bor og ulike steder man har jobbet og bodd. I tillegg til at man identifiserer seg mer med større steder blir også hjemmet viktigere i identitetsskaping (Gullestad 1997 s. 50). Dette vil jeg se nærmere på senere.

2.2.2. Dannelse av nasjonal identitet

Hva vil det si å være norsk, og hva er det ved en nordmann som gjør at han eller hun føler seg norsk? Dette er et vanskelig spørsmål og svaret er komplekst. Jeg vil her vise hva noen forfattere skriver om dannelse av nasjonal identitet og det å være norsk.

Nasjonal identitet er en kollektiv identitet hvor de som er en del av fellesskapet har noen like forestillinger om hva det vil si å være for eksempel norsk. På en og samme tid er det både noe fellesskapet har en kollektiv mening om, samtidig som at hvert enkelt individ har et forhold og en oppfattelse av det nasjonale fellesskapet (Brottveit et al. 2004). For eksempel er det å være norsk for mange knyttet til å være ”født med ski på beina”, men man kan tenke seg at hvis man er oppvokst helt ute ved kysten på Sør-Vestlandet hvor det er veldig lite snø, har man kanskje knapt gått på ski og har kanskje heller ingen interesse av det. For vedkommende kan det være vanskelig å identifisere seg med at han er født med ski på beina, samtidig som det ikke gjør at han føler seg mindre norsk. Nasjonal identitet har så mange elementer at det er få som vil kunne klare å identifisere seg 100% med alle disse elementene, samtidig som at man kan identifisere seg med elementer som symboler uten at man nødvendigvis går på ski eller liker brunost.

Det at man er norsk er ikke noe man konstant går rundt og tenker på, men det er med og påvirker hvordan vi handler og føler, i følge Agedal (2007). Han viser til Bourdieus teori om doxa, og hvordan nasjonal identitet er en skjult kultur som det ikke snakkes om eller stilles spørsmål ved. Man tenker ikke over at man er norsk før norskheten utfordres. Agedal har gjort en undersøkelse i Skandinavia hvor respondentene fikk spørsmål om når de følte seg

mest norske/svenske/danske, og en stor del av respondentene svarte når de var i utlandet. (Aagedal 2001 henviser i Aagedal 2007). I utlandet utfordres den nasjonale identiteten og man blir oppmerksom på hva det er som skiller en fra de lokale. Slik blir doxa utfordret. Det trenger dessuten ikke være store ting det handler om – det kan handle om for eksempel væremåte og hva som er høflig. For en nordmann kan det være utfordrende komme til England hvor det forventer at man sier ”please” på butikken og dagligtalen er mer formell enn i Norge. Selv husker jeg at jeg var ukjent med språket, og det at jeg i tillegg måtte huske på ”please” for å ikke virke uhøflig var en litt vanskelig overgang. Det paradoksale blir da at når jeg kom tilbake til Norge opplevde jeg at de som jobbet på butikker og lignende var uhøflige fordi de knapt snakker til deg, og noen ser ikke en gang på deg.

Når man reiser eller flytter til utlandet kan føre til at man både opplever nye ting samtidig som identiteten utfordres og man kan bli redd for å miste seg selv, og man kan spørre seg hvem man er i disse nye omgivelsene (Aagedal 2007). Det kan være vanskelig å sette ord på hva identiteten inneholder, og Aagedal påpeker at symboler og riter kan være en bedre måte å uttrykke det særegne på. Jeg vil se nærmere på hva nasjonale symboler er i 2.3.

2.2.3. Nasjonalitet, nasjonalstat, vi og dem.

Marianne Gullestad (2001) skriver om innvandrere i Norge og problemet med å føle seg norsk fordi samfunnet ikke aksepterer dem som norske. Dette er aktuelt i denne undersøkelsen både fordi den handler om det norske samfunnet, samtidig kan kanskje noe av det overføres til mine respondenter og deres status som innvandrere i England.

En viktig del av hvordan mennesker oppfattes som integrert og oppfatter seg selv som en del av et ”vi” har med hvordan fremtredende personer i samfunnslivet og media fremstiller ”vi” (Gullestad 2001). Man kan være statsborger og ha alle juridiske rettigheter i et land, for eksempel Norge, uten å føle seg norsk. Gullestad (2001) hevder at den nasjonale identiteten har blitt viktigere enn for eksempel tilhørigheten til en samfunnsklasse. Som en følge av innvandring og globalisering har også den etniske dimensjonen i nasjonal tilhørighet blitt den sterkeste, og kultur og opprinnelse blir langt viktigere enn de rettigheter og plikter man juridisk har gjennom et statsborgerskap. Et av eksemplene Gullestad (2001) viser til, er bruken av ordet *innvandrere*. Mens definisjonen av ordet er et menneske som har innvandret i et land, altså bor i et annet land enn det vedkommende er født i, er den folkelige oppfatningen og ikke minst konnotasjonene til ordet negative og belastende. Ordet innvandrere i Norge assosieres med ikke-vestlig, mørkhudet, fra en annen religion og kultur, og selv om en europeer i Norge per definisjon er en innvandrere, og det er langt flere svensker enn

pakistanere i Norge er det ikke de folk flest tenker på når de snakker om innvandrere. Nettopp dette med hudfarge er et poeng, Gullestad (2001 s. 57-60) viser til Rubina Rana, arbeiderpartipolitiker og innvandrerkvinnen som var leder for 17. mai-komiteen i Oslo i 1999, og gikk fremst i barnetoget (også omtalt i Brottveit et al. 2004). Gullestad refererer til intervjuer fra Aftenposten med Rana, og i et av disse intervjuene sier Rana noe om hvilke signaler det sender til andre innvandrere at en med deres hudfarge går først i toget. På den måten sier hun at de med hennes hudfarge blir diskriminert, mener Gullestad, og dette betyr også at det fremdeles er slik at nasjonen Norge først og fremst er en nasjon med hvite mennesker (Gullestad 2001 s. 59).

2.2.4. Frivillighet som norsk identitetsbærer

Den norske frivilligheten har tre forskjellige tradisjoner, dugnaden, filantropien og kollektivismen (Lorentzen 2007). Den eldste av disse er dugnaden, og har røtter helt tilbake til middelalderen. Jeg skal ikke gå inn på en grundig utredning om disse tre frivillighetstradisjonene, men det er interessant å merke seg at Norge har en særstilling når det kommer til frivillighet, og dermed kan det være grunnlag for å si at frivillighet er en aktivitet som nordmenn føler seg norske når de deltar i, særlig ved dugnader. Lorentzen (2007) viser til hvordan frivilligheten har endret seg gjennom årene etter hvert som samfunnet har utviklet seg. Frivilligheten har endret seg betraktelig de siste 50 årene i tråd med noen av endringene vi så i 2.2.1., og overgangen fra et kollektivistisk til et individualistisk samfunn, og måten frivilligheten organiseres på endres i tråd med dette. Mange misjonsorganisasjoner opplever at det er vanskelig å rekruttere nye givere, og de nåværende givene blir bare eldre og eldre (Eikeland 2013). Foreningsdugnaden er også en tradisjon som er i ferd med å dø ut, også i Sjømannskirken (Eikeland 2012), og organisasjonene må tenke nytt for å beholde engasjementet når de frivillige endrer seg. Lorentzen (2007) viser til at mennesker i dag ikke engasjerer seg på samme måte, men de engasjerer seg likevel. Mens det tidligere var mer vanlig å gi av tid og arbeidskraft, gir nordmenn i dag mer penger enn før, og frivilligheten organiseres på andre måter.

Sjømannskirken er en organisasjon som har mange frivillige medarbeidere, både i arbeidet i Norge og ute i de forskjellige sjømannskirkene. Jeg har med noen ord om frivillighet fordi jeg vil se på hvordan informantene mine forholder seg til frivillig engasjement og årsaker til å engasjere seg.

2.3. Nasjonale symboler

Symboler er med på å tilføre orden og mening til kaos og forvirring. De representerer noe annet, ofte en større mening, og noen ganger skifter betydningen av symboler utfra hvilken kontekst de opptrer i. Symboler forutsetter at det finnes en bakenforliggende, underforstått kunnskap i den kulturelle tradisjonen de opptrer innenfor. (Gullestad 1989). Det kan være mange forskjellige typer symboler. Noen er offisielle, for eksempel flagg og nasjonalsang, mens andre er åpne, uoffisielle symboler som for eksempel bunaden. Skjulte, uoffisielle symboler derimot kan være mer diffuse, for eksempel særnorske fenomener som matpakke (Aagedal 2007).

2.3.1. Hjemmet og nasjonen som nasjonale symboler

Som så tidligere i dette kapittelet har både hjemmet og nasjonen en viktig rolle i dannelsen av nasjonal identitet, og i det følgende vil jeg redegjøre for hvordan disse fungerer som nasjonale symboler, i følge Gullestad (1989, 1997).

Hjemmet spiller en viktig rolle i nordmenns liv, viktigere enn i mange andre land (Gullestad 1989 s. 51). I Norge brukes innredningen av huset aktivt for å vise at man har et godt hjem, og fokuset på å pusse opp og å ha et ”fresht” hjem har bare økt og økt. Gullestad (1989, 1997) forklarer dette med at man skal kommunisere at til tross for at mor nå jobber og tilbringer store deler av dagen andre steder enn i hjemmet, er det fremdeles et sted for omsorg, og mens tidligere mødre brukte mye av tiden sin på å lage klær, syltetøy og andre former for hjemmeproduksjon, bruker de i stedet mye penger og tid på oppussing og innredning. Denne tendensen som Gullestad så på 80- og 90-tallet har på ingen måte stagnert de siste 20 årene, snarere tvert i mot. Nå finnes det egne tv-kanaler som nesten bare sender tv-programmer med navn som ”Det perfekte hjem” og som skal vise hvor ”enkelt” det kan være for alle som vil å få perfekte hjem som kunne vært fotografert av *Bonytt* eller et annet interiørblad.

Et annet aspekt ved hjemmet er det at det er der man kan være seg selv, og på den måten er hjemmet et privat sted, i motsetning til offentligheten. Man verner om hjemmet for å verne om seg selv, og mens nabolaget tidligere var der man kunne være seg selv, har dette nå blitt innskrenket til hjemmet (Gullestad 1997 s. 51). Dette skillet mellom hjemmet og offentligheten bruker Gullestad (ibid.) også når hun bruker hjemmet som et symbol på hvordan vi forstår nasjonen og det nasjonale fellesskapet, og det skal vi nå se nærmere på.

Gullestad (ibid.) sammenligner hvordan man ser på det nasjonale fellesskapet med sosiologen Peter Bergers teorier om religion og at mennesker trenger strukturer og ritualer for å kunne tro på en gud. I forhold til nasjonen påpeker Gullestad at man ikke kan se det

nasjonale samfunnet eller nasjonalstaten i seg selv, men opplever den gjennom sportsarrangementer, betaling av skatter og ved å krysse riksgrensen. Samtidig som nordmenn utvikler sterkere grenser mellom hjemmet og verden utenfor, blir også opplevelsen av forskjellen mellom innenfor og utenfor i nasjonalstatssammenheng. Som vi så tidligere utfordres nasjonalstaten både innenfra og utenfra, og dette mener Gullestad fører til en større oppmerksomhet rundt det som er norsk. På samme måte som røtter er en viktig del av identiteten til mange nordmenn, er også det tradisjonelle idealiserte norske en viktig del av den felles nasjonale identiteten. Dette er relevant i denne avhandlingen fordi mennesker som bor i utlandet kan ha en sterk følelse av at Norge er hjem, og det kommer jeg tilbake til i kapittel 5 og 6.

2.3.2. Sjømannskirken og nasjonale symboler

Brottveit et al. (2004), Agedal (2007) og Rørvik (2005) har forsket på Sjømannskirkens bruk av nasjonale symboler.

Rørvik (2005) har funnet eksempler i sin forskning på at mye av det som er norsk på norske sjømannskirker tilhører det hun mener er en gammeldags oppfatning av hva som er norsk, og at nordmenn i utlandet ligger noen år etter Norge når det kommer til hva som er norsk. Hun nevner eksempler på at Sjømannskirken i Rotterdam har en innredning som minner om norske hyttemøbler, og denne særnorske måten å innrede på finner man sjelden i Norge i dag. I matveien nevner hun risgrøt på lørdager og kokte poteter på middager som serveres, men poengterer at både risgrøt og poteter har blitt langt mindre vanlig de siste årene, og at folk i Norge i dag spiser like gjerne pasta og taco. Hyttemøbler og kokte poteter blir uoffisielle norske symboler og nordmenn som bor i utlandet legger en norsk verdi i det som forbindes med fortiden og da de bodde i Norge.

17. mai er den dagen nordmenn føler seg mest norske, og dette er en dag som er et viktig nasjonalt symbol (Agedal 2007 s. 61). Sjømannskirkene er viktige arenaer for feiring av 17. mai i utlandet, og mange nordmenn søker seg dit for å feire nasjonaldagen med andre nordmenn (Brottveit et al. 2004). Igjen har man et eksempel på at Sjømannskirkene preserverer tidligere norske tradisjoner, med at kirken har en sentral plass i feiringen:

Kyrkja blir ofte ein av dei viktigaste arenaene for avviklinga av nasjonaldagen i utlendighet. I den moderne byfeiringa heime i Noreg har kyrkja ingen plass, medan den i mange bygder, i alle fall tidlegare, var ein av dei obligatoriske arenaene i nasjonaldagsritualet. [...] Det kan sjå ut som om moderne migrasjonsprosessar gjenskaper "den norske bygda" i utlendighet med dei små miljøa der alle institusjonar går saman om feiringa av dei store høgtider (Brottveit et al. 2004 s. 201).

I det man tar med seg de nasjonale symbolene og ritualene ut av Norge kan det resultere i at oppmerksomheten rundt dem øker (Brottveit et al. 2004 s. 200). Resultatene av dette varierer, og hva som er særnorskt for nordmenn ett sted er ikke nødvendigvis det samme andre steder, det kan også variere fra person til person. Det kan se ut som at opplevelsen av norskhet øker i takt med hvor langt man er fra Norge, og dermed blir også 17. mai-feiringen viktigere jo lengre fra Norge man er. Et annet fenomen er at i møte med den nye kulturen kan det oppstå hybrider av det som er tradisjonelt norsk og det som er moderne i det nye landet. Et eksempel på dette er 17. mai-toget i New York som er påvirket av amerikansk paradetradisjon (Brottveit et al. 2004 s. 205).

Sjømannskirkene ivaretar de norske tradisjonene og symbolene for mange nordmenn i utlandet, og det norske kan bli vel så viktig som det kristne. Brottveit et al. (2004) problematiserer ikke dette, og man kan lure på om idealisering av det norske i utlandet bare er til det gode. Er det bare positivt når 17. mai-toget går gjennom hovedgaten i en landsby i Spania slik Brottveit et al. (2004 s. 204) beskriver det? Dette vil jeg komme tilbake til i drøftingskapittelet (Kapittel 6).

2.3.3. Sjømannskirken og det å være norsk i utlandet

Tidligere sjømannsprest Hallvard O. Mosdøl (2007) har intervjuet hjemvendte sjømannsprester om blant annet sjømannskirkenes funksjon for nordmenn i utlandet, og stiller spørsmål til hvorfor nordmenn søker Sjømannskirken i større grad i utlandet enn de søker kirken hjemme i Norge. Et av svarene han gir på dette er at når man er i det oppbrudde eksiltilværelsen fører med seg, så kommer det et behov for å kompensere med trygghet, og den tryggheten kan Sjømannskirken gi: ”Man er norsk, og trenger ingen øvrige påskudd for å komme på kirka og spise vafler” (Mosdøl 2007 s. 35). På samme måte som 17. mai-feiringen blir viktigere jo lengre man kommer fra Norge (Brottveit et al. 2004), blir definisjonen av hva som er nært utvidet i takt med hvor langt hjemmefra man er. Mens man i Norge ikke har noe behov for å treffe nordmenn, fordi man simpelthen er omgitt av nordmenn hele tiden, og dermed søker andre identitetsfaktorer som for eksempel hvilket yrke man har, blir den nasjonale identiteten langt viktigere i utlandet (Mosdøl 2007).

2.4. Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett på hvilke aspekter som spiller inn på dannelsen av nasjonal identitet og opprettholdelsen av denne. Vi har sett at frivilligheten i Norge har endret seg i takt med andre endringer i samfunnet, og at disse endringene spiller inn på hvordan vi som

nordmenn opplever at vi er norske. I tillegg har vi sett på hvordan symboler og ritualer spiller en viktig rolle i identitetsbygging, og hvordan Sjømannskirken bidrar til dette. Jeg vil bruke disse perspektivene som bakgrunn og i analysekapittelet (Kapittel 5) og drøftingen (Kapittel 6) vil jeg se om det jeg har funnet i undersøkelsen min samsvarer med disse tendensene jeg nå har redegjort for.

3. Sjømannskirken – Norsk kirke i utlandet

3.1. Sjømannskirkens historie

Sjømannskirkens initiativtaker var Pastor Johan Cordt Harmens Storjohann. Han hadde truffet på sjømenn under en studiereise til Leith i Skottland, og så at de trengte kirkens nærvær og forkynnelse. Han holdt sin første gudstjeneste for sjøfolk 2. pinsedag 1864 (Wasberg 1964 s. 37). Etter Storjohanns retur til Bergen begynte arbeidet med å etablere en sjømannsmisjon, og 31. august 1864 ble organisasjonen stiftet og gitt det innholdsmettede navnet *Foreningen til Evangeliets Forkyndelse for Skandinaviske Sømænd i fremmede Havne* (Wasberg 1964). Wasberg forteller at dette vanskelige navnet ble valgt for å unngå misforståelser og klart få frem hva det var som var hensikten og formålet. Det var viktig at det ikke var misjonsvirksomhet, men et kirkelig nærvær for sjømenn som allerede var døpt, men som på grunn av deres yrke som sjømenn ikke hadde mulighet til å oppsøke sin kirke i Norge. Helt fra stiftelsen av organisasjonen var de opptatt av at organisasjonen skulle ses på som en del av statskirken, og Bjørgvin biskop fikk tilsyn for sjømannsprestene fra første stund (Wasberg 1964 s. 49).

Allerede fra begynnelsen av ble det etablert arbeid i Norge for å samle inn penger til virksomheten, og den første kvinneforeningen til inntekt for Sjømannskirken ble stiftet før organisasjonen. Severine Klungsøyr hadde blitt inspirert av Storjohann da han forsøkte å få arbeidet for sjøfolk til å bli en del av Det norske Misjonsselskap sommeren 1864, og dro rett hjem til Sunnmøre og startet kvinneforeningen (Wasberg 1964 s. 53). Wasberg forteller om økningen i antall kvinneforeninger til inntekt for Sjømannskirken, fra 4 foreninger i 1866, til 88 i 1875, og i 1887 var tallet blitt så høyt som 300. Kvinneforeningene samlet inn penger, holdt basarer og sendte julegaver til sjøfolkene (Wasberg 1964 s. 48). Min egen mor har fortalt hvordan hun som barn ble satt til å skrive brev til disse sjømennene, og hvordan de noen ganger fikk brev tilbake med takk for gaven. I tillegg til kvinneforeningene hadde organisasjonen fra tidlig av støtte fra skipsredere som gav støtte i forhold til hvor mange skip og antall sjøfolk de hadde ute, og også sjøfolkene selv var fra starten av opptatt av at de også skulle bidra med støtte når de kunne, ikke bare være mottakere (Wasberg 1964).

Helt fra begynnelsen av var det forkynnelsen av evangeliet som var det sentrale i virksomheten, men det gikk ikke lang tid før sjømannsprestene så at det også var andre behov som meldte seg. Sjømenn lå på sykehus i fremmede land uten å kunne språket, og når presten kom på besøk var det ikke bare åndelige behov som meldte seg. Wasberg (1964 s. 64) skriver at det ble vanskelig å skille mellom de sjelesørgeriske oppgavene og de som var av en mer

praktisk karakter, for det ene forutsetter det andre. Pastor Meyer i Newcastle gikk om bord på skip for å holde bibeltimer og besøke sjøfolkene og omtalte denne delen av arbeidet som ”ligesaa viktig som den offentlige Forkyndelse” (sitert i Wasberg 1964 s. 65). På den måten har Sjømannskirken vært diakonal fra første stund, og tidligere generalsekretær Kjell Bertel Nyland begrunner diakonien på følgende måte:

Omsorg for medmennesker er verdifull og meningsfull i seg selv. Å tjene ved bordene, å gå den annen mil, å gi den som tørster et glass vann, trenger ingen annen forklaring enn at det er et uttrykk for selve kirkens vesen (Nyland 2005 s. 42).

Det var ikke alltid like lett å være sjømann i fremmede havner, og Wasberg siterer pastor Kinges beskrivelse av tilstanden i havnene:

Ganske ukontrollert arter livet sig i kafeer, bordeller, dansesteder osv., som ligger i hundretall opefter gaten. I dokkområdet ferdes horder av uvederheftige individer, som plyndrer, røver og stjeler, eller med utrolig opfinnsomhet søker – under skinn av å ville gjøre forretninger – å avlure sjøfolk deres penger. (Wasberg 1964 s. 163)

Sjømannskirkene skulle være et trygt alternativ for sjømennene, og under mottoet ”Sjømannsmisjonen følger handelsflåten” ble det stadig etablert nye virksomheter ettersom nye havner ble etablert (Sjømannskirken udatert). I 1931 skiftet organisasjonen navn til *Den norske Sjømannsmisjon*, som er det navnet mange på folkemunne fremdeles kaller organisasjonen. Etter hvert som tidene har forandret seg har det blitt stadig færre norske sjøfolk, men nordmenn har ikke sluttet å forflytte seg rundt om i verden, snarere tvert i mot. Kjell Bertel Nyland kaller oss nordmenn for et ”nomadefolk” (Nyland 2005 s. 71), og nordmenn i dag reiser rundt om i verden for å studere, arbeide, feriere, finne kjærligheten eller pleie helsa i varmere strøk. I kapittel 2.2.1. så vi at globaliseringen gjør at flere mennesker kommer til Norge, men den har også ført til økt mobilisering for stadig flere nordmenn. Denne tendensen har Sjømannskirken lenge sett, og i 1989 skiftet organisasjonen navn til *Den norske Sjømannsmisjon / Norsk kirke i utlandet*. Med denne navneendringen tydeliggjorde de at de ikke var kun for sjøfolk, men for alle nordmenn. På generalforsamlingen i 2003 ble navnet på organisasjonen endret til det nåværende *Sjømannskirken – Norsk kirke i utlandet* (Sjømannskirken udatert), og jeg bruker konsekvent navnet Sjømannskirken om organisasjonen, selv om litteraturen fra før 2003 omtaler organisasjonen som Sjømannsmisjonen.

3.2. Sjømannskirkens virksomhet i dag

Sjømannskirken har i dag virksomhet på alle kontinenter. De har 31 sjømannskirker i full drift, og i tillegg er det fem ambulerende prester, fem studentprester, ti nordsjøprester og en

nettkirke (Sjømannskirken 2013). Sammen jobber de for nordmenn i utlandet, og i verdidokumentet beskrives motivasjonen for virksomheten slik: ”Sjømannskirkens hovedmål er å fremme Guds rike ved å være en tjenende kirke i verdens hverdag” og ”Sjømannskirken vil gi mennesker mot til tro, håp og engasjement” (Sjømannskirken 2014a). Det første sitatet er organisasjonens hovedmål, mens det andre er Sjømannskirkens visjon. Sjømannskirken har seks verdier: Uendelig verdi, tilhørighet, trygghet, oppsøkende, gjestevennskap og brobygger. Under hver verdi forklarer de hva de mener med dette, og under tilhørighet står det blant annet: ”Vi tror at behovet for tilhørighet er viktig i en tid der globaliseringen er økende. Derfor ønsker Sjømannskirken å være et kirkelig, kulturelt og sosialt møtested for alle landsmenn i utlandet” (Sjømannskirken 2014a). Med dette sier de at de ønsker å være kirke, men de ønsker også å være tilstede for de som ikke ville oppsøkt dem dersom det bare var en kirke. Det kirkelige kommer først, men like etter kommer det kulturelle og sosiale.

Selv om Sjømannskirken ikke er ”Den norske kirke i utlandet”, men Norsk kirke i utlandet opptrer Sjømannskirken på vegne av Den norske kirke og har fremdeles kirkelig tilsyn fra biskopen i Bjørgvin. Organisasjonen får også økonomisk støtte fra den norske stat (Sjømannskirken 2014a og 2014b), og Solberg-regjeringen har et eget punkt i sin regjeringsplattform under punktet om nordmenn i utlandet om å ”Sikre gode betingelser for Sjømannskirken” (Regjeringen 2013 s. 73). Med andre ord har Sjømannskirken god støtte både fra Den norske kirke og den norske stat og anerkjennes som en viktig bidragsyter i velferd for nordmenn i utlandet. Dette ser man blant annet ved ulykker og kriser som rammer nordmenn i utlandet, hvor det ikke tar lang tid fra nyheten blir kjent til det rapporteres at det er en sjømannsprest på plass. Nyeste eksempelet på dette er da to elever fra Valdres Folkehøgskule omkom på skoletur i Kenya (Sjømannskirken 2014c).

Helt fra oppstarten i 1864 har Sjømannskirkens virksomhet først og fremst handlet om å være tilstede der det er nordmenn, på deres premisser. I mange tilfeller er nordmenn forhindret fra å komme til sjømannskirkene, og da har løsningen vært at sjømannspresten og andre ansatte må komme seg ut av kirkebygget og dit folk er. Nordstokke (1999 s. 29) viser at man i Sjømannskirken har klart å gjøre kirken, eller ”kjerka” som han skriver, til noe mobilt, noe man kan ta med seg om bord på et skip, til et studenttreff og til oljeplattformer. På samme måte som pastor Storjohann og pastor Kinge fant unge matroser på fylla i Leith for 150 år siden, går representanter fra Sjømannskirken på barbesøk i Pattaya i Thailand i 2014 for å møte nordmenn der de er. Ikke for å fordømme, men for å være imøtekommende og forsonende, og for å vise kristen nestekjærighet.

Men kirkebygget er også selvsagt viktig, og Nordstokke (1999 s. 28) viser til at Sjømannskirken bruker metaforen ”hjem” for deres måte å være kirke på, og verdien ”Gjestevenskap” representerer nettopp dette: ”Vi tror landsmenn i utlandet vil kjenne glede ved å ”å komme hjemom”. Derfor ønsker vi at Sjømannskirken kjennetegnes av det gode håndtrykk og romslig gjestevenskap” (Sjømannskirken 2014a). Mens man i Norge går *i kirken*, sier ofte brukere av sjømannskirkene at de skal *på kjerka*. Nordstokke mener dette viser at sjømannskirkene skiller seg i stor grad fra vanlige kirker i Norge. Han trekker frem interiøret på Sjømannskirkene, og symbolene og ritualene man møter der: ”Vafler og kaffe, lokalaviser og norsk sjokolade, et sted å vaske klær, en åpen dør inn til kirkerommet, tente stearinlys” (Nordstokke 1999 s. 29). For nordmenn i utlandet er sjømannskirkene noe mer enn et sted hvor man går på gudstjeneste, det er en møteplass hvor man kan møte andre nordmenn, spise en vaffel, snakke norsk eller bare sitte for seg selv og lese en avis eller en norsk bok. I Norge vil man ha andre møteplasser som folkebiblioteker og lokale kafeer, men i utlandet finnes det ikke like mange norske møteplasser, så i stedet for å gå ”på biblioteket” går man ”på kjerka”. I avhandlingen vil jeg bruke begrepet ”på sjømannskirken” og ”på kirken” når jeg snakker om ting som skjer i Sjømannskirken i London.

3.3. Hvorfor Sjømannskirken i London?

Sjømannskirkens virksomhet varierer veldig fra land til land. Jorunn Rørvik (2004) og Line Kristoffersen (2000) viser mangfoldet i sine avhandlinger, og jeg har selv litt erfaring fra et par andre kirker, som sommervikar i Pattaya, Thailand og et praksisopphold i Torre Vieja, Spania. Mens Sjømannskirken i London nå minner mye om en tradisjonell norsk menighetskirke med et mangfold av aktiviteter, preges både Pattaya og Torre Vieja av at mange av de som bruker kirken ikke bor på stedene hele året. De fleste har også bolig i Norge som de drar tilbake til i forbindelse med jul og sommerferie. Det er der barna deres bor med sine familier (mange av dem er pensjonister), og de vil gjerne være sammen med familien når de har fri. I Thailand er det langt flere menn enn kvinner som er langtidsboende, mens i Spania er det i stor grad spreke pensjonister mellom 60 og 80. Mens de fleste som bor i England har et sikkerhetsnett av familie og venner rundt seg, kjenner det engelske systemet og vet hvordan det fungerer ved sykdom og krise, er de som oppholder seg i Thailand og Spania langt mer adskilte fra det lokale systemet. Mange kan ikke det lokale språket, og derfor trenger de i stor grad bistand fra den lokale sjømannskirken og ambassaden ved sykdom eller andre problemer.

Men London er ikke den eneste sjømannskirken hvor en stor andel av de norske er godt integrert i det lokale systemet. Andre kirker for eksempel i Midt-Europa og USA har en liknende funksjon som kirken i London. Hadde det vært en større avhandling kunne det vært interessant å sammenlikne kirker som tilsynelatende har forholdsvis lik funksjon overfor nordmenn.

3.4. Sjømannskirken i Londons historie

”I London har det vært norsk kirke i over 400 år”, var en god åpning av foredrag vi ansatte holdt for besøkende grupper. Dette er ikke av stor betydning, men det hører likevel til historien at den første kirken, som riktignok var dansk-norsk, ble innviet 15.11.1696 (Smidt 1967). Videre var pastor Storjohann, Sjømannskirkens grunnlegger også den første sjømannspresten da Sjømannskirkens arbeid ble startet i Londons dokker i 1868 (ibid.). For å danne et bakteppe for det arbeidet som drives på Sjømannskirken i London i dag, vil jeg gå gjennom viktige elementer fra Londonkirkens historie.

Den første sjømannskirken som ble bygget i London var den såkalte Ebenezer-kirken, som ble innviet 1. mai 1872, fire år etter at Storjohann ankom London (Smidt 1967 s. 47). Kirken lå midt i mellom dokkene, og det var høy aktivitet og mange sjøfolk. Men allerede på denne tiden var det også en del fastboende nordmenn i London, de fleste velstående forretningsmenn og deres koner, og en av disse fruene sammen med prestefrue Grøndahl stiftet kvinneforeningen i London i 1885 (ibid. s. 51). Allerede fra begynnelsen av var kvinneforeningens arbeid og basar viktig for inntekter til driften av sjømannskirken (ibid.).

Dagens kirke, St. Olavs kirke, ble innviet 26. juni 1927, og biskop Smidt forteller om at det var stor oppmerksomhet om innvielsen, og både kronprins Olav og kirkestatsråden var tilstede (Smidt 1967 s. 88). Kronprins Olav, som senere ble Kong Olav V, var hele sitt liv en god venn og beskytter av Sjømannskirken i London, for eksempel åpnet han basaren i 1960 (Frivold 1967 s. 170). I forordet til jubileumsboken fra 1967 har Kong Olav skrevet forordet, og gjennom hele sitt liv var han innom kirken i London minst en gang i året. Under andre verdenskrig var han ofte innom kirken sammen med sin far, Kong Haakon VII (Ursin 1967 s. 120). Etter andre verdenskrig begynte flere unge jenter fra Norge å komme til London, mange av dem for å være au pairer eller lære engelsk. Noen av disse flyttet aldri tilbake til Norge, fordi de giftet seg og etablerte seg her, fikk barn og barnebarn. I dag er det mange av dem som utgjør kvinneforeningen, som jeg skal presentere grundigere nedenfor. Au pairene fortsatte å komme til London helt fra til begynnelsen på 2000-tallet, og au pairen er en av de brukertypene Kristoffersen (2000 s. 293) bruker som eksempel i sin avhandling. De siste ti

årene har det blitt færre og færre norske au pair-jenter, og i min tid som ansatt i London traff jeg kun to eller tre jenter som jobbet som au pair.

3.4.1. Kvinneforeningens historie

Kvinneforeningen ved Sjømannskirken i London har en historie som strekker seg langt tilbake, men det er ikke så mye av den som er skrevet ned. Jeg vil her presentere det jeg har funnet.

Kvinneforeningen ble stiftet 10. september 1885 etter initiativ av prestefrue Grøndahl og fru Sophie Hauff (Kristoffersen 2000 s. 285). I begynnelsen var den ikke stor, og i følge en rapport sendt inn til *Bud og Hilsen*¹ av sjømannsprest Grøndahl var de 15 medlemmer i juli 1886. I følge tidligere formann Aase Walker var kvinneforeningens oppgave i 1952 følgende:

1. Regelmessig å samle Norske damer i London.
2. Støtte den Norske Kirke i London økonomisk. Dette søkes oppnådd ved utlodning på møtene, og basar når leilighet gis. (Walker udatert s. 1)

Basar har vært holdt jevnlig siden kvinneforeningens oppstart, og basarinntektene var svært viktige for kirkens drift (Smidt 1967 s. 52). I 1958 var basarinntektene på mer enn £1000, som var ny rekord, og i 1960 var det Kong Olav som stod for åpningen av basaren (Frivold 1967). I 1965 ble det stiftet en hjelpeforening, kalt "Fredagsklubben" (ibid.) Jeg antar at dette er foreningen som senere ble kalt "Mandagsklubben", og nå heter "Onsdagsklubben". Jeg har blitt fortalt at denne klubben ble stiftet fordi det stadig var flere kvinner som var i arbeid, og dermed ikke kunne komme på kvinneforeningsmøtene som var på dagtid.

I 1985 hadde kvinneforeningen eksistert i 100 år, og dette ble feiret med besøk og tale av H.K.H. Kronprinsesse Sonja. I sin tale hedrer hun kvinneforeningens medlemmer og deres innsats for Sjømannskirken, men hun fremhever også fellesskapet:

Men like viktig er sikkert det fellesskapet og samhørigheten som medlemmene opplever i arbeidet med de ulike arrangementer. Å gå samlet inn for en sak, stå skulder til skulder, kunne stå-på og bruke sine evner i Kvinneforeningen – ja, dette skaper trivsel og glede. Mange kvinner har nok følt denne fine opplevelsen gjennom foreningens 100-årige levetid. (Månedsbladet 1985)

100-års jubileet er gjengitt over flere sider i Månedsbladets julenummer (ibid.). Månedsbladet er Sjømannskirken i Londons menighetsblad, og til tross for navnet kommer det ut ca. fire ganger i året. Tilstede på feiringen var det 114 gjester, deriblant Kronprinsesse Sonja, daværende generalsekretær Halfdan T. Bondevik, kirkekomiteens formann G. Rolf

¹ Bud og Hilsen er Sjømannskirkens magasin.

Christophersen, sjømannsprest Dagfinn Kvale og hans kone Edith, som også var kvinneforeningens formann på dette tidspunktet.

3.5. Sjømannskirken i London i dag

Ved Sjømannskirken i London er det i dag 10 ansatte i tillegg til 2-3 lokalt ansatte på timebasis. Det er to prester, hvorav en daglig leder og en kapellan. Administrasjonssjefen har ansvar for drift og budsjett, husmor styrer alt av servering og kjøkkendriften, og så er det en menighetspedagog, to diakonale medarbeidere, en assistent, vaktmester og sekretær (Sjømannskirken 2014d). Da jeg var ansatt i organisasjonen hadde jeg tittelen ettåring og senere toåring. Arbeidsoppgavene er forskjellige fra kirke til kirke, og min jobb i London bestod av å ta i mot folk som kom innom på besøk, bidra på forskjellige arrangementer, steke vafler, dra på hjemmebesøk til gamle nordmenn som ikke kom seg til kirken, dra på skipsbesøk til norske skip, og noen administrative arbeidsoppgaver.

Sett utenfra ser Sjømannskirken i London ut som en ganske tradisjonell kirke, bygd i rød murstein. Den har et spir med et vikingskip på toppen, og når man kommer inn i våpenhuset er det første som møter deg en statue av St. Olav, som kirken også bærer navnet til. Så kommer man inn i det vi kaller leseværelset. I en nyere norsk kirke vil vi finne noe som ligner, gjerne kalt kirkestue eller menighetssal. I sjømannskirkene har leseværelset en lang tradisjon, det var behov for både et sakralt og et sosialt sted. For at sjøfolkene skulle føle seg hjemme, måtte man ha et område hvor det var greit å prate, drikke kaffe og røyke. I dag er det selvsagt røyking forbudt i hele kirkebygget, men leseværelset har fremdeles det sosiale preget som det alltid har hatt. Det er innredet med sofaer og bord, og veggene er pyntet med malerier fra Norge og bilder av kongefamilien. Det er et stort og åpent rom, og tilknyttet finner man et lite bibliotek, lekerom, kjøkken, gang til kontordelen, og rett frem er kirkerommet. Det er utformet slik at man kan lukke igjen skyvedører når man har kirkelige handlinger i åpningstiden, det er spesielt ved bryllup og bisettelser dette er aktuelt, men til vanlig står skyvedørene åpne. På den måten er det en enkel overgang mellom det sosiale rommet – leseværelset og det sakrale rommet – kirken. Kirkerommet er ganske mørkt, og det er glassmalerier i alle vinduer. Tre på hver side, og et stort over alteret. Under glassmaleriene på sidene står det hvem som har gitt penger til hvert av dem.

Kristoffersen (2000) betegner Sjømannskirken i London som en tradisjonell menighetskirke. Med dette mener hun at den ligner en kirke i Norge, og jeg antar at en av grunnene til dette er at det er mange fastboende nordmenn i London, og dermed er brukerne i stor grad faste. Dette kan ses i motsetning til for eksempel kirkene nevnt i 3.3. Jeg vil her

gjøre rede for ulike deler av arbeidet som kan betegnes som menighetsarbeid. Kristoffersens avhandling er såpass gammel at en del av karakteristikken hennes ikke lenger er gjeldende, og jeg vil derfor bruke nyere karakteristikkk fra min egen tid i London. Mens mange andre sjømannskirker preges av at store deler av brukermassen er langtidsturister som har fri når de er i utlandet og drar hjem til jul og om sommeren, er de fleste brukerne av Sjømannskirken i London fastboende nordmenn, i tillegg til noen studenter og folk som jobber med business i norske firmaer og lignende for kortere eller lengre perioder. Det er mennesker i alle aldre, med veldig ulike sosiale bakgrunner, og kirken har ikke sjelden dåp, konfirmasjon, bryllup og begravelser. Hver søndag er det gudstjeneste, og under gudstjenesten er det søndagsskole for barna. I tillegg er det noe barne- og familiearbeid blant den norske kolonien i Wimbledon, hvor mange barnefamilier bor på grunn av nærhet til Den norske skolen (The Norwegian School in London 2014).

Sjømannskirken har mange aktiviteter for nordmenn som er i London. Jeg har allerede nevnt gudstjenesten, og kirkegjengerne består av både fastboende, turister og besøkende grupper. Etter gudstjenesten er det kirkekaffe i leseværelset, og dette er en viktig sosial samlingsplass, og det er lav terskel for å snakke med ukjente fjes. Under kirkekaffen er det kunngjøringer om hva som skjer i nærmeste fremtid. I tillegg er det et fast innslag at man synger bursdagssang for de som har hatt bursdag sist uke eller i uken som kommer. Det er svært sjeldent at det ikke er noen bursdagsbarn. Da synger alle ”Hurra for deg som fyller ditt år”, og bursdagsbarnene får norsk sjokolade.

Omtrent annenhver torsdag (den 1. og 3. i måneden) møtes kvinneforeningen på sjømannskirken. Medlemmene består av cirka 100 damer fra 60 år og oppover, og på møtene er det rundt 25-35 som møter opp i gjennomsnitt. En fyldig beskrivelse av kvinneforeningen i dag kommer i kapittel 5.

4. Metode

Målet med undersøkelsen min har vært å finne ut hvorfor nordmenn som har bosatt seg permanent i utlandet søker seg til norske fellesskap generelt og Sjømannskirken spesielt, konkretisert i spørsmålet ”På hvilken måte bidrar Sjømannskirken til å bevare nordmenns nasjonale identitet?”. For å svare på forskningsspørsmålet har jeg valgt å bruke et casedesign, med Sjømannskirken i London som felt og kvinner fra kvinneforeningen som analyseenheter eller informanter. Jeg benytter meg også av observasjoner fra Sjømannskirken i London og ellers i det norske London, både som bakteppe for det informantene mine forteller om og for å fylle ut med flere aspekter.

I dette kapitlet vil jeg først gjøre rede for valg av forskningsdesign og forskningsstrategi for undersøkelsen og vise hvorfor denne fremgangsmåten er fruktbar for mitt forskningsspørsmål. Deretter vil jeg vise hvordan jeg har tenkt i utvelgelsen av informanter, hvordan intervjuene har blitt gjennomført og hvordan jeg har transkribert og bearbeidet dem i etterkant. Jeg vil så redegjøre hvordan jeg også har benyttet meg av observasjoner og erfaringer fra min tid som ansatt i organisasjonen, og styrker og svakheter med å trekke veksler på personlige erfaringer. Til slutt kommer en redegjørelse rundt min refleksivitet i forhold til undersøkelsen, og styrker og svakheter rundt hele valget av metode og hva jeg ser kunne vært gjort annerledes.

4.1 Forskningsdesign og strategi

Johannessen, Tufta og Kristoffersen (2004) påpeker at casestudier fungerer best når forskeren spør etter hvordan eller hvorfor, og kjernen i min undersøkelse har vært å finne ut hvorfor informantene mine søker norske fellesskap, og hvilken betydning disse har for deres norske identitet og opplevelsen av å være norsk i England. Når man skal velge case kan man bruke flere strategier, og Bryman (2012 s. 69-71) viser at hvis man skal prøve å gjøre caset mulig å generalisere kan man velge forskjellige type case i forhold til dette, for eksempel ekstreme eller veldig vanlige tilfeller. I mitt tilfelle har jeg valgt en mer intensiv analyse av noen få case som må karakteriseres som mer vanlige enn ekstreme, og drøfte og sammenligne funnene mine opp mot teori og tidligere forskning på temaet. Jeg har benyttet meg av perspektiver på nasjonal identitet, nasjonale symboler og redegjort for forskning på Sjømannskirkens bruk av nasjonale symboler, og vil benytte innsikter herfra for å kaste lys over funnene fra intervjuene og observasjonene mine. På den ene siden forsøker jeg å generalisere fra mine case til teori (Yin 2009 s. 38), samtidig som prosessen mellom teori og funn har vært en frem og tilbake-

prosess hvor jeg har begynt med annen forskning, samlet inn data, funnet ytterligere forskning som kan kaste nytt lys over funnene og deretter analysert og drøftet.

4.1.1. Valg av case

I kapittel 3.3. redegjorde jeg for noen av refleksjonene jeg har gjort rundt det at sjømannskirkenes virksomhet varierer fra sted til sted, og hvorfor London er valgt i denne undersøkelsen. Som nevnt kunne jeg valgt et komparativt studie med flere kirker som lignet på hverandre, men av hensyn til tid har jeg ikke gjort det.

Valg av case ble dette også gjort både av praktiske hensyn, men også fordi jeg visste at dette var noe jeg hadde tenkt en del over tidligere. Temaet har fascinert meg siden mine første uker på Sjømannskirken i London høsten 2009, og arbeidserfaringen derfra gjorde innsamlingsarbeidet enklere. Gjennom veiledning kom vi frem til at det var lurt å fokusere på en enkelt gruppe på Sjømannskirken i London, og dermed falt valget på kvinneforeningen som består av en stor gruppe damer som har mange felles erfaringer samtidig som hver enkelt har en historie som også er unik.

For å svare på forskningsspørsmålet har jeg gjort semistrukturerte intervjuer med medlemmer av kvinneforeningen, og jeg vil vise prosessen rundt dette i 4.2 og 4.3.

4.2. Utvalg av informanter

I avgrensningen på tema i kapittel 1.2. har jeg valgt å fremheve nordmenn som bor permanent i utlandet, i dette tilfellet London-området. Noen av metodevalgene jeg har tatt har vært av hensyn til størrelsen på prosjektet, forkunnskap og bekvemmelighet, samtidig som jeg har prøvd å gjøre gode valg basert på metoderegler. Jeg har valgt et intensivt utvalg av informanter (Johannessen et al. 2004 s. 103) med utgangspunkt i Sjømannskirkens kvinneforening. Populasjonen er en omtrent hundre medlemmer som har ganske mange likhetstrekk, både alder (de er i alderen 65-80 år), kjønn, de har bodd lenge i England og de fleste er født i Norge, noen er født i England av norske foreldre. Men innenfor foreningen finnes det også variasjoner, for eksempel i sosial status, hvor de kommer fra i Norge, hvor de bor, om de har vært yrkesaktive, og hvor aktive de er i kvinneforeningen. Jeg var opptatt av at det skulle være både aktive engasjerte medlemmer og mindre aktive medlemmer, og to av informantene mine hadde vært eller var med i styret, mens de to andre hadde ikke vært det, og hadde heller ikke vært med i kvinneforeningen spesielt lenge. Jeg har ikke tatt hensyn til andre variasjoner i utvelgelsen, men mine fire informanter hadde ektemenn med fire forskjellige religiøse og etniske bakgrunner, som gjorde undersøkelsen min ekstra interessant.

Siden intervjuene skulle gjøres i London, var jeg avhengig av hjelp til å skaffe informanter, så jeg kontaktet Sjømannskirken og formann i kvinneforeningen som hjalp meg med å skaffe informanter. Deretter tok jeg kontakt med hver enkelt for å avtale tidspunkt for å gjøre intervjuene. Dette var en god løsning for meg, da var jeg sikret avtaler før jeg reiste. Spesielt var det nyttig i forhold til de mer perifere medlemmene, da det ville vært vanskelig for meg å plukke ut noen av disse uten å snakke med dem først.

I ettertid ser jeg at antall informanter er i minste laget, og jeg burde nok ha intervjuet i hvert fall en eller to til. Hvis disse hadde vært medlemmer som hadde sluttet i kvinneforeningen, ville dette gitt enda mer innsikt og dybde, spesielt i den delen som handler om kvinneforeningen som fellesskap.

4.3. Kvalitative intervjuer – innsamling

Jeg har altså foretatt tre intervjuer med totalt fire informanter. I utgangspunktet hadde jeg tenkt til å foreta individuelle intervjuer, men to av informantene mine ønsket at jeg snakket med dem sammen. Dette intervjuet ble litt annerledes, men det fungerte fint, selv om jeg kanskje ikke fikk like utfyllende svar som med de jeg snakket med alene. Jeg hadde også en utfordring med at jeg måtte gjøre noen av intervjuene på kirken, i kirkens åpningstid, og det var såpass fullt overalt på kirken at vi måtte sitte i det såkalte leseværelset. Det ble litt bakgrunnsstøy, men heldigvis var diktafonen min så god at dette ikke var noe problem for transkriberingen. Likevel var det litt forstyrrende for intervjuene, og jeg tror det kunne ha blitt enda bedre om vi hadde fått sitte på et roligere sted.

Når man planlegger et prosjekt er det lett å glemme at man må være åpen for at ting ikke går helt etter planen. Det hjelper lite at jeg hadde satt av tre hele dager til å gjøre intervjuer når det ikke passet for informantene mine. Men dette løste seg på en god måte, og vi fikk satt tidspunkter som passet både for meg og for dem.

I intervjuene var det viktig for meg at informantene så på meg som en utenfra mer enn som den tidligere toåringen. Jeg opplevde ikke at dette var et problem, og en av grunnene til det var fordi jeg ikke intervjuet de jeg kjente best fra tiden min som ansatt. Det gjorde det enkelt å holde en større distanse, sammen med det at det nå er nesten tre år siden jeg jobbet der, og i en kirke hvor ansatte kommer og går er det ikke alltid at gamle ansatte huskes så godt.

Før vi startet intervjuene fortalte jeg informantene litt om hva jeg var ute etter, og at jeg var ute etter at de skulle fortelle mest mulig. Gjennom intervjuene har jeg fått en grundig livshistorie av de fire informantene mine, men av hensyn til deres anonymitet har jeg forsøkt

så godt jeg kan å dekke over dem. I og med at jeg har gjort ett gruppeintervju og to individuelle intervjuer har jeg forsøkt i størst mulig grad å bare bruke sitater fra en og en i gruppeintervjuet, da jeg ser på det som for sårbart å bruke begge sitater samtidig. Jeg har ikke fortalt andre hvem jeg har intervjuet, men da jeg ikke ser det som usannsynlig at noen som kjenner konteksten kan lese dette og forstå hvem det er hvis jeg nummererer informantene mine i sitatene i analysen. Jeg har transkribert alle intervjuene ordrett, men når jeg bruker dem i teksten har jeg bearbeidet dem noe. I de tilfellene hvor navn er nevnt har jeg byttet dem ut med oppdiktete navn. Kvale (1997 s. 105) viser til at det er viktig å spørre seg hva slags transkribering som er mest nyttig for forskningen man gjør, og i dette tilfellet har jeg lagt vekt på å gjengi innholdet i et mer presist språk for å få frem meningen i utsagnene.

4.4. Observasjoner

I tillegg til intervjuene jeg har gjort vil jeg bruke observasjoner jeg har gjort, både fra min tid som ansatt ved Sjømannskirken i London, og fra mitt feltarbeid mars 2014. Disse observasjonene er i hovedsak beskrivelser av hvordan livet på kirken og kvinneforeningen fungerer, og er med på å utfylle det som informantene mine beskriver. Yin (2009 s. 111-112) viser til at i deltakende observasjon kan man for eksempel fungere som medlem av en stab i en organisasjon, og at deltakende observasjon gir en unik mulighet til å få innblikk i virkeligheten på feltet man observerer. Et problem med min observasjon fra min tid som ansatt er at jeg ikke var forsker eller hadde denne undersøkelsen i tankene på den tiden, men siden jeg bruker dette materialet som bakteppe og utfylling mer enn som primærmateriale mener jeg at dette ikke er noe problem. Uten disse observasjonene og forkunnskapene jeg har, måtte datainnsamlingen vært mye mer omfattende og jeg måtte fått informantene mine selv til å beskrive settingene i mye større grad. Dette hadde kanskje vært en fordel, og jeg har kanskje ikke et så kritisk blikk til feltet som en utenfor hadde hatt, men likevel mener jeg at jeg har forsøkt å holde avstand og være kritisk i arbeidet med undersøkelsen.

4.5. Analysemetode

Jeg har karakterisert metoden min som et casestudie, og har valgt å analysere dataene mine etter tema heller enn etter personer (Repstad 2007 s. 131). I intervjuene lot jeg informantene i stor grad fortelle selv, men jeg hadde stikkord på temaer jeg ville gjennom, og disse dannet grunnlaget for kategoriseringen av mine funn. Slik kunne jeg sammenligne utsagn fra informantene. Denne metoden gjør det også enklere å holde informantene anonyme, og det har vært veldig viktig for meg at utenforstående som kjenner feltet og eventuelt leser

avhandlingen skal tenke ” Dette må da den ha sagt”, slik Line Kristoffersen opplevde under arbeidet med sin doktorgradsavhandling om Sjømannskirken (Kristoffersen 2000 s. 60).

I analysen har jeg som nevnt i 4.5. brukt observasjoner og beskrivelser fra min egen tid på Sjømannskirken i London til å utdype og forklare ulike aspekter ved arrangementer, aktiviteter og hvordan ting fungerer og utarter seg. Gjennom dette har jeg forsøkt å gi et stort bilde av hvordan livet til en nordmann i London er og hvilke tilbud som finnes.

4.6. Nærhet til prosjektet og refleksivitet

Når man forsker på mennesker og sosiale settinger er man aldri nøytral og uten forforståelser som preger forskningen, og i det følgende vil jeg si noe om min refleksivitet og nærhet til prosjektet. Refleksivitet kan være både personlig og epistemologisk (Willig 2008 s. 10), og den personlige refleksiviteten handler om hvordan forskerens verdier, interesser, trosretning et cetera påvirker forskningsprosessen. Den epistemologiske refleksiviteten handler om hvordan forskningsspørsmålet begrenser og definerer funnene, og hva forskeren tror kan bli funnet i dataene (ibid.).

Jeg forsker som sagt på et miljø jeg kjenner svært godt, og benytter meg mye av denne kjennskapen i forskningen min. Som tidligere ansatt har jeg fått gangen i livet på sjømannskirken under huden, og jeg kjenner kulturen. Jeg kan ikke legge skjul på at jeg trivdes godt i dette miljøet og at det har vært med på å forme meg som person, og at jeg ser tilbake på tiden i London som en god tid i et godt miljø. Sjømannskirken er en organisasjon som jeg mener gjør et veldig viktig arbeid for mange nordmenn i utlandet.

Dette betyr likevel ikke at jeg er totalt ukritisk når jeg nå skal forsøke å analysere det informantene mine svarer. Den nærheten jeg har hjelper meg med å stille relevante spørsmål, samtidig som at det er en risiko for at jeg ikke våger å være kritisk nok. Siden jeg allerede er sosialisert inn i kulturen jeg forsker på, mangler jeg det friske blikket en utenforstående forsker ville hatt, samtidig som at jeg i tolkningen av intervjuene skjønner hva informantene mine snakker om uten at jeg må be dem utdype for mye. Dette gjør tolkningsprosessen lettere, og derfor vil jeg bruke egne observasjoner og erfaringer til å forklare hvordan ting fungerer i miljøet.

4.7. Styrker og svakheter ved metoden

I et prosjekt som dette har tidsrammene vært en viktig begrensende faktor, og jeg har hele veien forsøkt å ta valg som gjorde at jeg ville være i stand til å fullføre på tiden. En kvalitativ undersøkelse kan bli svært omfattende, og siden min undersøkelse begrenset seg til 5 måneder

har jeg begrenset omfanget av antall informanter i henhold til det. Som jeg nevnte i 4.2. ser jeg i ettertid at fire informanter er i minste laget, og jeg skulle gjerne hatt en eller to til for å få litt mer stoff å analysere. Dette ser jeg spesielt fordi det ene intervjuet ble et gruppeintervju da informantene mine ikke ønsket å snakke med meg en og en. Til tider ble det slik at noe av det informantene mine sa i dette intervjuet ga meg inntrykk av at de ikke helt mente det de sa, men sa det de trodde de burde si. Derfor har jeg brukt mindre av disse intervjuene, men de er ikke utelatt fra analysen. Fordi det ble såpass få intervjuer har jeg benyttet meg mer av observasjoner og refleksjoner fra tidligere enn jeg i utgangspunktet hadde tenkt.

Til tross for at prosjektet har svakheter mener jeg at dette har blitt veid opp for ved å bruke fyldige beskrivelser av det norske livet i London og analysere dette. Jeg mener jeg har funnet tydelige tendenser til likheter hos informantene mine, samtidig som at siden alle fire hadde noen aspekter som var veldig forskjellige, fikk jeg også en god bredde i prosjektet mitt.

5. Presentasjon av funn

I dette kapittelet vil jeg presentere hva jeg har funnet i intervjuene og gjennom observasjoner og erfaringer. Jeg vil først presentere hva informantene mine sier om kvinneforeningen og andre aktiviteter som foregår i kirkens regi, deretter tar jeg for meg norske fellesskap som er mer lokale, markeringen av norske høytider og tradisjoner, før jeg til slutt kommer inn på hva informantene mine sier om sin norske identitet og betydningen av den.

5.1. Sjømannskirkens ulike fellesskap og aktiviteter

I: Sånn sosialt sett, så blir det for mange et ”home from home”, kirken. Hvis det er ett eller annet, så henvender man seg jo dit.

5.1.1. Kvinneforeningen

Da jeg som nyansatt ettåring i Sjømannskirken fikk ansvar for høstens første kvinneforeningsmøte sammen med den andre ettåringen, husker jeg at vi fikk nøye instruksjoner fra husmor om hvordan det skulle være og hvordan kvinnene i kvinneforeningen ville ha det. Detaljene var viktige, og handlelisten var detaljert. Vi var litt skremt og bekymret, og litt redde for å gjøre noe galt. Man kan jo spørre seg hvorfor det er så viktig at bordene var dekket på riktig måte og hvilke pålegg som var på snittene, men man kan også spørre seg hvilken rolle man har som ansatt på kirken. Når man kommer til et sted hvor de har en måte å gjøre ting på, betyr det ikke at det automatisk er gammeldags og avleggs bare fordi du kanskje ville gjort det på en annen måte selv. Min strategi ble å gjøre det på kvinneforeningens måte, være ydmyk overfor dem og hvis man skulle etter hvert se at ”kanskje dette kunne gjøres litt enklere på denne måten”, forsiktig foreslå det.

Forberedelsene til et kvinneforeningsmøte starter gjerne et par dager før møtet. Husmor sørger for at det er kake til kaffen, at mat er handlet inn og bordene er dekket, slik at alt er som det skal være. Et par timer før møtet starter kommer vertinnene for å gjøre i stand maten. Vertinnene er medlemmer av kvinneforeningen som har skrevet seg opp på en liste over hvilken dag de kan komme for å hjelpe til på kjøkkenet før og etter møtet. Tidligere smurte de snitter med leverpostei, gulost, brunost, skinke, egg, salami og så videre. Pyntet slik at de så presentable ut på de avlange serveringsbrettene, rektangulære trebrett som var trukket med mønstrete plaststoff eller lignende. Mens jeg jobbet på Sjømannskirken skjedde det en forandring i serveringen, fordi husmor erfarte at det var vanskelig å bruke opp restene etter kvinneforeningsmøtene og snittene holdt seg ikke så lenge, så det var mye som ble kastet. Derfor gikk de over til at man forsynte seg selv av det man ville ha, med brødskiver på enden

av bordet og fat med pålegg ble satt ut. Nå ligner serveringen mer et enkelt koldtbord, og det er gjerne eggerøre og laks i tillegg til det tradisjonelle pålegget. Nordmenn er kjent for å være glad i kaffe, og damene i kvinneforeningen er intet unntak. Den store kaffekokeren tar 100 kopper kaffe og små kaffekjeler i stål blir fylt opp og satt på bordene. Måltidet avsluttes med kake som husmor har sørget for, gjerne en formkake eller kringle.

5.1.2. Kvinneforeningens kultur og fellesskap

Møtet ledes av formannen, som er tittelen på lederen i kvinneforeningsstyret. Hun er selvsagt en kvinne, om tittelen skulle være misvisende. Hun kommer med orienteringer om forskjellige ting som omhandler kvinneforeningen. Da jeg var på feltarbeid omhandlet orienteringene blant annet at de på neste møte skulle feire en av medlemmene som ble 90, og hvor mye penger som var samlet inn til å restaurere kirkens orgel. Sjømannspresten eller noen andre i kirkestaben holder en andakt, og i tillegg er det gjerne et foredrag eller annet program som kan handle om alt fra kunst og kultur til noe historisk eller teologisk.

Kvinneforeningen har tydelige, men uuttalte regler for hvordan ting skal være. Et eksempel er hvordan medlemmene sitter under møtet. Bordene er organisert som en slags U, med sofagrupper på 2- og 3-setere. Men i midten av U-en er det også sofaer slik at man sitter med ryggen til hverandre. Det er slik møblene i leseverelset står til vanlig, og de blir ikke omrokkert for kvinneforeningsmøtet. Denne måten å sitte på kan oppleves litt ekskluderende, og spesielt fordi det er som regel slik at folk sitter på de samme plassene, alt etter hvem de kjenner og hvor de bor. Da jeg spurte informantene mine om hvordan de oppfattet fellesskapet i kvinneforeningen fremhevet alle det positive ved at det var folk som kom fra samme del av London der, samtidig som de uoppfordret brukte ordet *klikkete*:

F: Hvordan opplever dere fellesskapet i kvinneforeningen?²

I1: Her i kvinneforeningen? Jeg synes det er veldig hyggelig. Kanskje litt klikkete.

I2: Er det det, synes du?

I1: Eeh [trekker litt på det]. Ja, noen vil jeg si. Det er jo flere her som vi ikke kjenner. Som alltid sitter ved de samme bordene.

I2: Ja, det er jo sant. De sitter på samme sted hver gang, men hun prøvde jo en gang at folk skulle flytte rundt litt, og jeg tror ikke at folk var helt fornøyd med det heller.

Men, nei, det har ikke bekymret meg i det hele tatt.

Fenomenet informant 2 henviser til her er allemannsburdagen, som er en fast tradisjon på det siste møtet før sommeren. Da pyntes bordene etter de forskjellige årstidene, og man setter seg på det bordet som tilhører måneden man er født i. Hvor lang tradisjonen er, vet jeg ikke, men

² F = Forsker, I = Informant

jeg har blitt fortalt at det ble innført litt for at man skulle løse litt opp i klikkene av og til. En annen informant svarer slik på spørsmålet om fellesskapet i kvinneforeningen:

I: Jeg synes forholdet oss i mellom er veldig bra. Det er litt klikkete. Du sitter ved det bordet, og noen andre ved det bordet, men så er det litt blanding, også kommer det til spesielle anledninger så blir det litt blandet.

En av disse spesielle anledningene er når de reiser på tur sammen. Det gjør de omtrent en gang i året, og det er en tradisjon de har hatt i alle fall siden 1960-tallet (Walker udatert). En gang reiste de til Spania for å besøke den tidligere sjømannspresten som hadde begynt å jobbe der, og de har også vært i Paris, på Isle of Man, og årets utflukt skulle gå til Kensington Palace i London. Disse turene er med på å gjøre samholdet mellom kvinnene sterkere og de blir bedre kjent med hverandre gjennom disse turene:

I: Vi holder veldig godt sammen. I fjor var vi på tur til Isle of Man. Det var 23 av oss som reiste, tror jeg. Og vi hadde det så flott sammen, hele gjengen, vi ble liksom sveiset på en måte.

Felles opplevelser er med på å gjøre båndene tettere, og min erfaring er at hvis man skal få en gruppe mennesker til å få samhold og oppleve seg som en del av et fellesskap hjelper det å tilbringe flere dager sammen. Når medlemmene i kvinneforeningen er på tur er de ute av de vanlige rutinene, det er ingen forhåndsbestemte plasser for hvor man skal sitte, og det er kanskje ikke alle som pleier å være på møtene til vanlig som er med. Ute av det vante mønsteret dannes muligheten for å skape nye relasjoner med noen man kanskje ikke har snakket så mye sammen med.

Tilbake til oppfattelsen om at kvinneforeningen består av klikker. Samholdet i kvinneforeningen kan ikke være så galt når de tross alt kommer dit igjen og igjen. Det er jo naturlig i en større gruppe at man blir bedre kjent med noen enn andre, og at man har lyst til å sitte med de man kjenner når man samles, og det er få fellesskap som ikke har en form for indre grupperinger. Når de kommer til kvinneforeningen søker de det trygge, og det får de gjennom å treffe mennesker de kjenner og det norske:

I: Det er veldig hyggelig å komme og ha norsk mat, og snakke norsk og sånt noe. Det er en veldig koselig kirke, det er veldig hyggelig, sånn atmosfære her, synes jeg, veldig norsk atmosfære, det bør det jo være, siden det er norsk også. Men likevel, du føler deg hjemme her. Absolutt. Jeg gleder meg til hver gang det er kvinneforening.

Informanten min fremhever at det norske er viktig. Maten, språket og atmosfæren er med på å skape en positiv opplevelse som gjør at hun fortsetter å komme og at hun gleder seg til kvinneforeningsmøtene. Hun sier hun føler seg hjemme på sjømannskirken, og jeg vil her poengtere at denne kvinnen har liten erfaring med Sjømannskirken både som organisasjon og

som kirke, dermed er det lite sannsynlig at hun kjenner til Sjømannskirkens verdidokument og deres verdi om gjestevenskap og det å ”komme hjemom” (jf. kapittel 3.2.).

5.1.3. Engasjement skaper tilhørighet

Mens to av informantene mine ikke begynte å gå jevnlig på kirken eller kvinneforeningen før etter at de ble enker, har to av de andre vært med mye lengre. En av dem har jobbet fullt, men likevel valgt å engasjere seg i forskjellige aktiviteter i sjømannskirkens regi:

I: Jeg har alltid vært litt sånn at jeg må være med på noe. Kan ikke bare sitte der og ikke gjøre noe. Jeg har alltid vært interessert i det, og alltid vært med på ting. Jeg var mye med alle steder, så det var litt sånn – I don't know – jeg er bare sånn. Det er noen som er sånn at de ikke kan ikke gjøre noe.

Hun beskriver seg selv som en som alltid har vært aktiv i forskjellige organisasjoner og alltid har måttet engasjere seg. Sånn har hun blitt oppdratt, og hun har likt å holde på med det hun har gjort. En skulle kanskje tro at det å være mor og ha full jobb var mer enn nok å henge fingrene i, men for informanten min har det vært viktig å engasjere seg utenom arbeid og familie. Som pensjonist er hun med i styret i kvinneforeningen, og har dagene sine fulle av forskjellige aktiviteter, både i tilknytning til sjømannskirken og i nærmiljøet der hun bor.

En annen informant har også vært engasjert lenge, men vegret seg før hun ble med:

I: Basaren var vel det første jeg var med på, sånn utenom vanlige møter, og jeg ble spurt om å være med i styret den gangen. Først så sa jeg nei, men mor var hos meg den gangen, også sa hun ”Det er klart du gjør det, det er klart du gjør det!” Og jeg har ikke angret på at jeg begynte med det. For da kom en mye mer med, og du kjente flere, og du kommer i kontakt med alle de norske.

Her hadde moren en avgjørende rolle i å overbevise henne om at det var lurt å engasjere seg. Informanten min beskriver de første årene i England som tunge og at hun hadde problemer med å finne seg til rette, og moren har nok sett hvor godt det var for datteren å være med i kvinneforeningen, og forstått at det vil hjelpe henne om hun også ble med i styret. Hun har også vært med i styret på KFUK-hjemmet, som er et studenthjem/hostell hvor det både er langtidsboere og turister. Gjennom dette engasjementet har hun truffet mange unge mennesker som har gjort at hun har blitt mer oppdatert på hva som skjer i Norge og utviklingen som har skjedd siden hun kom til England på 50-tallet.

5.1.4. Basaren

”Du har ikke levd ordentlig før du har vært med på basar!” sa en dame i basarkomiteen til meg i forberedelsene til min første sjømannskirkebasar høsten 2009. Jeg hadde allerede skjönt at basar på en sjømannskirke var noe annet enn basarene jeg hadde vært med på i oppveksten.

Tidligere forbandt jeg basar med åresalg, strikkesokker og fruktkorg, og salg av kaffe og lappkakker. Som nevnt i 3.4. går basar på Sjømannskirken i London over tre dager, og det er i stor grad salg fra diverse bord, noe er strikket, sydd eller bakt og mye er kjøpt fra leverandører i Norge. Under basaren er hele kirken i bruk, leseværelset og tilknyttede rom har salgsbord, i kirkerommet er det restaurant, på kjøkkenet lages det mat, på prestens kontor er det pauserom for de som er med og jobber, i kontorfellesskapet telles det penger og på utsiden foran kirken er det pølsebod og salg av pinnekjøtt. Det oser av norske tradisjoner og norsk jul i hver krink og krok. De fleste som er med som frivillige på basaren tilhører kvinneforeningen, men mange andre hjelper også til. Mange har tatt bunaden på, og det er høyt tempo, mange mennesker og veldig god stemning. Nordmenn og briter kommer fra fjern og nær, og for veldig mange av dem er det en årlig tradisjon. Spesielt for norsk-britiske familier er julen en tid hvor de norske tradisjonene både i forhold til julepynt og mattradisjoner blir viktige, og på basaren kan de få kjøpt brunost, multesyttetøy og annen norsk mat, de får handlet eksotiske julegaver til sine engelske venner og de får kjøpt julepynt fra Norge. Fiskeboller er en av de mest populære matvarene, ikke bare på Sjømannskirken i London, men på sjømannskirker verden over (Sjømannskirken 2009), og jeg husker spesielt en episode hvor en mor kjøpte et helt brett med fiskebollebokser, som vel utgjør omtrent 15-20 bokser. Skulle hun ha kjøpt dem i Norge hadde de vel tatt storparten av kiloene som tillatt bagasje utgjør, så da var det vel enklere å kjøpe dem på sjømannskirken.

5.1.5. Basarkomiteen som fellesskap

En av mine informanter var med i basarkomiteen før hun ble med i kvinneforeningen:

I: Og da møtte jeg Solfrid, sønnen hennes, eller datteren, begynte på lørdagsskolen, og hun bodde her ute, og gjennom lørdagsskolen ble hun med i basarkomiteen. Hun jobbet ikke fullt om dagen, og da fikk hun meg med i basarkomiteen og basaren og sånn, selv om jeg jobbet fullt.

For de fleste er basaren noe som pågår over tre dager for de besøkende og en uke med rigging for de frivillige. Men basarkomiteen jobber året rundt med å planlegge disse tre dagene i november. I vårsemesteret er det stort sett bestilling av varer og å lage oversikt over hva som solgte bra og ikke forrige basar. Det gjelder å sørge for at ikke alle vareleveringer kommer samtidig slik at de får tid til å prise og sortere varene. Når man er medlem i basarkomiteen blir også det å reise til Norge mer enn ferie, kanskje kan man få fylt opp kofferten med billige lys og servietter, eller så drar man på restesalg på Hadeland Glasverk eller lignende.

5.1.6. Andre aktiviteter på sjømannskirken

Hovedfokuset i undersøkelsen min er kvinneforeningen, men det er også mange andre aktiviteter på kirken som er viktige samlingspunkt for nordmenn, og i det følgende vil jeg presentere noen av disse. Det er jevnlige aktiviteter som i stor grad har de samme menneskene som kommer igjen og igjen. En av informantene mine har vært med og er med i flere aktiviteter:

I: Når jeg fikk en sønn til, og vi skulle døpe han, så var vi der [i kirken], og da var den eldste sønnen min seks eller syv år, og så sa de ”Hvorfor kommer du ikke på lørdagsskolen?”. Så da begynte vi å gå på lørdagsskolen, det var sånn jeg kom inn i sjømannskirken, og da bare rullet det etter det. Men da jobbet jeg, så da kunne jeg ikke være med i kvinneforeningen, så da begynte jeg i det som den gangen var mandagsklubben. Den gangen var det over tyve medlemmer, det var fullt hus og stormende jubel. Det var veldig mange yrkesaktive, og vi lagde veldig mye til basaren. Den gangen så hadde vi jo et eget bord. Det har vi jo hatt hele tiden unntagen sist gang da, for nå er det jo dvindlet ned til... Sist var det bare to stykker.

Mandagsklubben, som i dag heter onsdagsklubben er altså en klubb som møtes på kveldstid de ukene det ikke er kvinneforening. Dette var klubben for de yrkesaktive som ikke kunne gå på kvinneforening fordi de var på arbeid. På onsdagsklubben har de ikke noe spesielt program, de drikker kaffe, spiser vafler og så har en fra kirkestaben andakt. Også lager de ting, strikker, syr eller lignende, og det de lager skal selges på basaren. Men etter hvert så har det blitt færre og færre medlemmer i onsdagsklubben, de har blitt eldre og det blir for langt å reise på kveldstid. Noen kommer på kvinneforeningen i stedet, noen har flyttet og andre har sluttet, og ingen yngre rekrutteres.

Lørdagsskolen ble startet for at de barna som har en norsk forelder skal lære norsk. Skolen får støtte fra Kunnskapsdepartementet i Norge for de barna som er norske statsborgere, og skolen har holdt på siden 80-tallet. Annenhver lørdag kommer engelsk-norske familier til kirken for at barna skal lære norsk. De er delt inn i ulike klasser, hovedsak etter alder, men også etter hvor flinke de er i norsk. De under norsk skolealder går på *Byggekllossen*, hvor de synger norske sanger, tegner eller lager ting og leker. Her er foreldrene ofte med inn, og slik blir også de kjent med hverandre. De større barna er i provisoriske klasserom rundt forbi på kirken, og i leseværelset sitter foreldrene og drikker kaffe. Noen foreldre hjelper til med å lage vafler, og i pausen er det en liten andakt og vaffelpising som står på programmet. Vaflene er utrolig populære, og ofte er foreldrene nesten like ivrige på norske vafler som barna. Av de norske mødrene som kommer med barna på lørdagsskolen er mange i målgruppen til onsdagsklubben, men dit kommer de ikke. Hvorfor vet jeg ikke, men det kan nok være en kombinasjon av at de har travle liv, og at de ikke vet helt hva

onsdagsklubben driver med. Det kan jo også hende at det at de som er igjen i onsdagsklubben er eldre damer og at det ikke appellerer til de yngre.

Noen av informantene mine går også på det som kalles for seniorlunsj. Seniorlunsjene var tidligere krigsseilerlunsjer for tidligere norske krigsseilere som bodde i London. Men det begynner å bli så lenge siden andre verdenskrig at det ikke er mange igjen, og i stedet for å legge ned tilbudet har det blitt omdefinert til seniorlunsj hvor alle seniorer er velkommen. Noen av informantene mine pleier fast å gå på seniorlunsjen i tillegg til kvinneforeningen. Seniorlunsjen er litt annerledes enn kvinneforeningsmøtene. Den arrangeres to eller tre ganger i semesteret, og det serveres skikkelig norsk middag. Det dekkes til langbord og med stoler, i motsetning til kaffebord og sofaer på kvinneforeningen. Man må melde seg på seniorlunsjen slik at husmor vet hvor mange som hun skal beregne til, og på menyen kan det være fårrikål, juleribbe, kjøttkaker, påskelam, fisk og så videre. Det er alltid poteter og saus, og man det man kan kalle norsk tradisjonsmat. Det er husmor og de som jobber på kirken som steller i stand, og så hender det at det kommer et par frivillige for å hjelpe til med og servere.

I tillegg til alle disse aktivitetene som går jevnlig på sjømannskirken, er det selvsagt også gudstjenester på søndager og andre høytids- og helligdager i løpet av året, og dette er en viktig arena både kirkelig og sosialt. Her kommer både unge og gamle, de fleste norske, men også noen engelske ektefeller og folk som er halvt norske. Noen av de som går på andre aktiviteter kommer også på gudstjenesten, mens andre kommer kun for gudstjenesten. Ofte er det gjerne også noen turister eller lignende som også kommer, men i forhold til hvor mange nordmenn som er på tur til London til enhver tid, er ikke Londonkirken noen turistkirke. I konkurransen med alle andre tilbud man har når man er på weekendtur til London taper fort en norsk gudstjeneste med mindre man har tilknytning til kirken eller organisasjonen eller er spesielt interessert. Som tidligere nevnt er kirkekaffen en viktig sosial arena, og der er det lav terskel for å snakke med nye mennesker:

I: Hvis man kommer på kirken, så begynner man å snakke med noen, også finner du ut "Åja, du bor jo ikke langt unna meg". Du spør "Hva gjør du her? Hvor bor du? Hvor kommer du fra?" og sånn.

F: Ja, og så er det kanskje sånn at det er lettere å knytte kontakt med andre nordmenn her enn hvis det hadde vært i Norge?

I: Ja, absolutt. Hvis du ser noen på kirken, så tenker du "Jeg har ikke sett den før, er det en turist, bor den her?" Så da er det mye lettere å snakke med andre.

5.2. Lokale norske fellesskap

London er som kjent en stor by, og det er lange avstander, og det bor nordmenn rundt omkring overalt, både i nord, sør, øst og vest. De såkalte klikkene i kvinneforeningen kan

også ses på som lokale undergrupper som i større og mindre grad har tilknytning til kvinneforeningen. Noen har kommet i kontakt gjennom Sjømannskirken, andre gjennom tilfeldigheter. En av informantene mine forteller om da hun var på en tilstelning på skolen som sønnen gikk på:

I: Da snakka jeg på norsk til sønnen min, og da var det ei dame som hørte meg, og sa til datteren sin: ”Anna! Anna! Det er noen som snakker norsk, finn ut hvem det er!”
Og Anna sa ”Jammen jeg vet jo det, han er jo norsk.” Men hun hadde ikke sagt noe til moren da.

For Anna var det ikke noe spesielt at det var en norsk gutt på skolen, hun hadde ikke tenkt på over at dette var noe moren ville vite. Men for en som ikke trodde at det fantes noen norske i den delen av London, ble det veldig viktig å finne ut hvem dette er, og dette var starten på et livslangt vennskap. Etter hvert viste det seg at det var ikke så rent få norske damer som bodde i samme område:

I: Her er jeg med i en gruppe, som ikke har noe med kvinneforeningen å gjøre. Men det er bare vi som bor på denne siden, vi pleide å være ti-elleve stykker, men nå er vi åtte. Som bor rundt her som jeg bor. Norske.

F: Som er norske, ja?

I: Ja, som ikke går på kirken da. For det er jeg som går på kirken. Og to til, men de går ikke så mye nå lengre. Men de andre, de går ikke på kirken. Men de er med. Og i begynnelsen dreiv vi og lagde ting til basaren. Men det har liksom, ”petered out a bit”.

F: Hvordan har du kommet i kontakt med disse?

I: Å, det var litt sånn, ”Å, jeg kjenner en som er norsk som er der!” Og den ene kom jeg i kontakt med fordi sønnen min hadde lørdagsjobb på Sainsbury’s [engelsk matkjede]. Og hun jobbet der, også sa han til henne en dag ”Jamen, du er jo norsk!” For han hadde hørt henne, ”Åja, mammaen min er norsk!” Så da ble jeg kjent med henne, og hun hadde noen venninner, og så plutselig var vi en ti-tolv stykker, så bestemte vi oss for å lage klubb, da, som møtes en gang i måneden.

Disse damene har i utgangspunktet kun en ting felles: at de er norske. De har truffet hverandre på forskjellige måter og bestemt seg for at de vil treffes regelmessig. Som norske kvinner i London har de et behov for å snakke norsk med hverandre og å ha en norsk omgangskrets. Det viktige er et sosialt norsk fellesskap, å ha norske venninner som man treffer jevnlig. En annen av informantene mine har også truffet sine norske venner tilfeldig, og har fremdeles kontakt med dem.

5.3. Norske tradisjoner

Sjømannskirken i London har en viktig rolle i opprettholdelsen av norske tradisjoner, og slik jeg ser det er de to viktigste markeringene 17. mai og jul. Her vil jeg presentere hvordan sjømannskirken markerer disse høytidene og hva informantene mine sier om hvordan de

markerer dem. Som vi så i 2.3.2. er 17. mai-feiring i utlandet viktig for mange nordmenn, for noen viktigere enn når de er i Norge.

Mens jeg skriver på denne avhandlingen nærmer vi oss 17. mai 2014, som er 200-års jubileet for Norges grunnlov. Dette skal markeres over hele Norge og blant mange nordmenn i utlandet. I London er det en egen 17. mai-komité med medlemmer fra mange forskjellige norske foreninger, bedrifter og lignende i London, deriblant sjømannskirken. Hoveddelen av 17. mai-feiringen er sentrert i Southwark park, et steinkast unna Sjømannskirken i London. Det er ikke tilfeldig at den er plassert der, og slik har det vært i mange år. For mange er det en fast tradisjon å gå på grunnlovsgudstjeneste i sjømannskirken først, og så dra ut i parken hvor det er 17. mai-tog hvor både lørdagsskolen og Den norske skolen har egne faner. De som vil kan være med å gå, og så er det taler, musikalske innslag, sekkeløp og salg av mat fra ulike norske aktører. Det skjer også mye inne på sjømannskirken hele dagen, og folk kommer dit for å kjøpe litt mat og sette seg litt ned.

Flere av informantene nevner 17. mai som en viktig dag som markeres. En pleier å tilbringe den med sine norske venner i området der hun bor, og en annen har pleid å dra til sjømannskirken med familien. En tredje pleide ofte å glemme at det var 17. mai, og har aldri feiret det noe særlig. Det var ikke en dag som var viktig for henne.

Hvordan informantene feirer jul varierte etter hvorvidt mannen hadde en annen religion enn kristendommen. Når dette var tilfelle feiret de på norsk vis – ingen av dem hadde tilhørighet til den engelske juletradisjonen. En av dem feiret bare jul første juledag, det ble for mye styr å ha to julefeiringer, og når mannen var i arbeid var julaften en vanlig arbeidsdag for han. Det var også en av dem som hadde julefeiring to dager på rad, en norsk og en engelsk, og flere praktiserte noen julegaver julaften og noen første juledag når barna var små.

5.4. Opplevelsen av å være norsk i England

I denne delen vil jeg se på ulike elementer av den norske identiteten som språk, statsborgerskap og opplevelsen av å være innvandrere. Informantene mine hadde ulike opplevelser av i hvor stor grad de opplevde seg som norske eller engelske. En av informantene sier at selv om hun har bodd i England i over femti år, så føler hun seg hundre prosent norsk, og sier flere ganger at hun har norsk pass. For henne har det vært viktig å bevare det norske i familien, og hun understreker hvor glad mannen hennes var i Norge. En av de andre har en helt annen oppfattelse av hvorvidt hun er norsk eller engelsk:

I: For å være ærlig, så er jeg vel mer engelsk nå enn norsk. Jeg tror det. Det er ikke noe galt med det norske, men jeg når du har bodd i England i, ja jeg var 20 år da jeg kom hit, når du har bodd i England i 55 år, så får du liksom preg av det, synes jeg i

hvert fall. Og mannen min snakket ikke norsk, så da ble det liksom å holde mye på det engelske.

Hun har også blitt britisk statsborger, opprinnelig av praktiske grunner. Hun visste ikke at man kunne fornye passet på ambassaden i London, og trodde man måtte til Norge for å gjøre det. Siden passet hadde gått ut, ble hun da britisk:

I: Så jeg er altså britisk, og jeg har ikke noe i mot det. Det er det sentimentale når det gjelder det norske. Men sånn rent praktisk er det veldig greit å være engelsk. Og det er flere av oss som er det altså.

Det er vanskelig å trekke slutninger av to personers uttalelser, men det er likevel verdt å merke seg at hun som har blitt britisk statsborger også føler seg mest engelsk, i motsetning til hun som har norsk pass og føler seg hundre prosent norsk.

Flere av informantene mine poengterte at de hadde beholdt sin norske aksent, og dette var også en ting jeg la merke til som ansatt ved Sjømannskirken i London. Av de som hadde bodd 40-50 år i London var det en del som snakket perfekt engelsk, mens andre snakket med en så tydelig aksent at man kunne høre hvor i Norge de kom fra.

I: For det er i deg det at du er norsk. Jeg har aldri prøvd å få en annen aksent enn det jeg har, så alle vet at jeg ikke er engelsk, når de hører at jeg prater. [...] For jeg kjenner jo mange som, når de prater engelsk så høres det ut som de ikke er norske. Men jeg har aldri prøvd det, og hvis noen spør meg hvor jeg kommer fra, så sier jeg alltid at jeg er norsk. [...] Så for meg å være norsk er... et pluss på en måte. Har aldri tenkt noe over det jeg, for å være ærlig. Men jeg har jo aldri prøvd å være noe annet.

I Norge har vi en tendens til å le av kjente norske personer som snakker ”dårlig” engelsk på TV, vi blir litt flaue over at de ikke klarer å lære seg riktig uttale. Men mange medlemmene i kvinneforeningen har valgt å beholde den norske aksenten fordi det er en del av deres norske identitet. De har ikke prøvd å endre på den, de blir forstått når de snakker, og engelsken deres er selvfølgelig mye bedre enn den jevne nordmann, selv om mange unge i Norge i dag i større grad prøver å snakke med korrekt uttale.

Kvinnene forteller hvor viktig det er for dem å holde kontakten med Norge, og at de reiser hjem flere ganger i året. Men selv om det er godt å reise hjem, poengterer flere av dem at det ikke er aktuelt å flytte til Norge, det er for lenge siden de bodde der:

I: Føler meg veldig norsk, og liker å reise hjem til Norge. Har alltid reist hjem 2-3 ganger i året. Men jeg trives jo veldig godt, og jeg tror ikke jeg ville trives så veldig godt med å reise tilbake og bosette meg i Norge nå, for jeg har bodd for lenge her.

Jeg synes det er interessant at etter over femti år, betegner de fremdeles Norge som ”hjem”, både ubevisst og bevisst:

I: Jeg har fått spørsmål, ”Å, skal du flytte hjem?” nå når jeg er alene, hjem er enda Norge, jeg reiser hjem til Norge. Men jeg har i mange år sagt nei, for jeg har familien her og jeg har mange venner og venninner her. [...] Du får veldig stor oppmerksomhet når du kommer over, men det blir noe helt annet hvis du bor der.

Her fortsetter informanten med å fortelle meg at hun ønsker at asken hennes skal settes ned i Norge når hun har gått bort, og at mannens aske også skal settes ned der. Hun sier hun har hatt lite tilknytning til den lokale kirken der hun bor, og alle kirkelige ritualer har de gjort i kirken hun selv er døpt og konfirmert i. Der giftet hun seg, og døpte barna sine, og der vil hun ha sin siste hvile.

En annen forteller meg om hvordan livet hennes forandret seg da hun ble enke. Mens mannen levde var hun mesteparten av tiden sammen med han, men som enke måtte hun finne nye nettverk, og hun søkte det norske:

I: Jeg begynte å komme hit da mannen min døde, for i grunnen så kjente jeg ikke så veldig mange mennesker lengre da, for... Vi var alltid sammen. Så da tenkte jeg at man må jo ta opp livet igjen, så da begynte jeg i kvinneforeningen. Og det er jo veldig koselig å komme hit, treffe norske mennesker og ha norsk mat og alt mulig. Jeg fikk jo ikke så mye norsk mat når mannen min levde. Det var han som lagde maten, så jeg måtte lære å lage mat også.

Mannen hennes kom fra en annen kultur og religion, og det kan virke som om det var vanskeligere for henne å finne nye fellesskap når mannen ble borte. Videre forteller hun at selv om hun har vært preget av mannens religion og kultur var det aldri noe alternativ for henne å bytte religion. Når hun da ble alene måtte hun finne noe som var hennes eget, og i dette tilfellet ble det kvinneforeningen. Hun opplever også at det er vanskelig å få kontakt med engelske, mens det er lettere med de som har en annen kultur eller religion:

I: Jeg tror at utlendinger har en tendens til å være mer sammen. Engelske er litt, ja de blander seg med sine egne litt. Jeg har hatt veldig mange i gaten som jeg har kjent godt, og nå har jo gaten min blitt fullstendig jødegate. [latter] Så jeg blander meg med de nå.

Her blander hun sammen termen utlendinger og jøder, og man kan jo tro at det finnes engelske jøder også. Jeg vet ikke hva slags jøder det er som bor i denne gaten, men deres religion og kultur er vel uansett annerledes enn majoritetskulturen i England, og det er kanskje slik hun ser på det.

En av de andre fremhever at selv om hun og mannen har holdt på deres religiøse og kulturelle tradisjoner privat, så er de absolutt integrert i det engelske samfunnet og har engelske venner, både når de var i arbeid og nå når de er pensjonister. Hun mener det er viktig

at man lærer seg språket og er med i samfunnet man bor i, men at privat kan man holde på tradisjonene fra ens egen kultur.

5.5. Oppsummering

Vi har nå sett på hvordan informantene opplever det å være en del av kvinneforeningen, hvilke erfaringer de har med andre aktiviteter på sjømannskirken, og hvordan de opplever det å være norsk i England. Hovedinntrykket er at det varierer fra person til person hvor mye de involverer seg i ulike ting, og at det er ulike faktorer som spiller inn for hvorvidt de føler seg mest norske eller engelske. Det å være norsk i England oppleves såpass ulikt at det ikke er mulig å generalisere noe etter denne lille undersøkelsen, men vi ser ulike tendenser som kan forstås i lys av perspektivene vi så på i kapittel 2. Det vil jeg ta for meg i neste kapittel.

6. Drøfting og konklusjon

6.1. Hvilken funksjon har kvinneforeningen og Sjømannskirken?

På noen måter så fremstår ikke kvinneforeningen som et veldig inkluderende fellesskap. De har uttalte regler for hvem som sitter hvor, og innad i foreningen er de til en viss grad oppdelt etter hvem som kommer fra hvilken del av London. Selv om de karakteriserer fellesskapet som klikkete, sier de også at de trives og gleder seg til å komme hit. Kanskje betyr dette at de ikke føler noe behov for å kjenne alle, eller kanskje er dette fordi kvinneforeningen er det eneste organiserte tilbudet for norske kvinner i deres alder. Uansett så ser jeg i ettertid at hvis jeg skulle fått et enda mer reelt bilde av kvinneforeningen som fellesskap, burde jeg ha snakket med noen som eventuelt har sluttet i kvinneforeningen.

En funksjon jeg mener å se at kvinneforeningen og sjømannskirken generelt har, er at de fungerer som et sted hvor norske treffes og kommer i kontakt med hverandre. Fordi det er lettere å holde god kontakt med mennesker man bor nærmere, holder de sammen med de fra samme område, og danner egne lokale fellesskap som de opprettholder i hverdagen.

Ved to tilfeller oppfatter jeg at kvinneforeningens fellesskap i seg selv blir viktigere, og det er ved å engasjere seg i styret og basarkomiteen, og når de reiser på tur sammen. Begge deler fører til at fellesskapet blir mindre på litt forskjellige måter. Når de reiser på tur kan man kanskje si at de blir løftet ut av sine vante kvinneforeningsomgivelser, og at det fører til at ”kvinneforeningsidentiteten” hver og en har utfordres og det åpnes opp for endringer. Slik jeg ser det, kan dette ses på som et tilfelle hvor doxa utfordres slik både Eriksen (2004) og Agedal (2007) viser til i kapittel 2.

Ved å engasjere seg i kvinneforeningen sier en av informantene mine at hun følte hun ”kom mye mer med” og ble bedre kjent med de andre som gikk der. Det var moren hennes som overtalte henne til å si ja når hun ble spurt, og her tror jeg moren kan ses på som en representant for den gamle frivillighetstenkningen om at det er viktig å bidra i samfunnet. Mine informanter er såpass gamle at de er vokst opp i den kollektivistiske tidsalderen, mens individualismen har kommet etter de ble voksne. De er oppdratt til at man skal bidra med det man kan, og at alle må ta i et tak. En annen informant uttrykte at hun var en sånn som alltid måtte gjøre noe, kunne ikke bare sitte stille, og derfor har hun engasjert seg i mange forskjellige aktiviteter. Hun uttrykker ikke at hun føler hun måtte gjøre det for andres skyld, men at hun har gjort det fordi hun har hatt lyst til det. Samtidig kan det jo hende at denne indre motivasjonen kommer av en oppdragelse om at sånn skulle det være.

På mange måter fremstår sjømannskirken som et slags senter for det norske i London. Det foregår mange forskjellige aktiviteter der, man kan komme dit hvis man trenger hjelp til noe, eller om man bare vil treffe andre nordmenn. Gjennom sjømannskirken kan man bli med på ulike aktiviteter alt etter hvilken livssituasjon man er i, og der treffer man andre nordmenn i samme situasjon. Det virker som det er avgjørende for informantene at det er noen de kjenner som bor i nærheten som også går på samme aktivitet, de fortsetter ikke å holde kontakten med de som bor i andre deler av London. Desto viktigere blir de som bor i nærheten, noen danner klubber, syforeninger og lignende, og samles også for eksempel 17. mai. En av informantene sier at etter hun fikk norske venner trivdes hun mye bedre i England.

6.2. Den norske identiteten i utlendighet

I kapittel 2.2.1. så vi at røtter er spesielt viktig for middelaldrende og eldre, og informantene må man kunne si tilhører denne kategorien. Jeg tror også at når man kommer ut av Norge så blir røttene og hvor man kommer fra viktig for enda flere. Agedal sier det norske og 17. mai blir viktigere jo lenger vekk fra Norge man kommer, og jeg tror også landsdelen, fylket og ikke minst kommunen man kommer fra også blir viktigere jo lenger vekk man kommer.

I Gullestads (1997) syv perspektiver på identitetsdannelse var et av dem at mennesker opptrer i ulike roller avhengig av kontekst og situasjon. Hvis man ser dette i sammenheng med at Mosdøl (2007) trekker fram at i Norge er for eksempel yrke en viktigere identitetsfaktor enn at man er norsk, mens i utlandet er det motsatt, så kan man kanskje si at nordmenn i utlandet er først og fremst norske når de møter andre nordmenn. Med dette mener jeg at når de treffer mødrene til barna sine er de først og fremst mødre, når de er på jobb er de først og fremst kolleger, mens når de er i kirken er de først og fremst norske. Dette betyr ikke at de konstant går rundt og tenker ”Jeg er norsk, jeg er norsk, jeg er norsk”, men når de oppsøker Sjømannskirken så gjør de det for å treffe andre norske.

6.3. Hvorfor søke det norske?

For noen av informantene så har det å være knyttet til norske fellesskap vært viktig i forhold til å føle seg hjemme som norsk i England. For andre har ikke det norske vært så viktig. En tredje opplevelse er at de har bevart det norske i familien, fordi mannen var glad i Norge.

Aagedal (2007) sier at når omgivelsene skifter utfordres og bevisstgjøres identiteten, og dette opplevde en av informantene mine da mannen hennes døde. Mens hun tidligere hadde vært sammen med han for det meste, og hans religion og kultur hadde preget hverdagen

deres, måtte hun som enke reetablere identiteten sin. Det var først som enke at hun oppsøkte kvinneforeningen, og i denne overgangen skjer det en dreining mot det norske.

6.4. Hvorfor bevare sin norske identitet?

I kapittel 2.2.3. så vi at i Norge er det vanskelig for innvandrere å føle seg som en del av det nasjonale ”vi”, til tross for at de har alle juridiske rettigheter og på papiret er norske, spesielt når de har blitt norske statsborgere. Mine informanter er alle innvandrere i England, men hvorvidt de oppfatter seg selv som engelske eller norske varierer. Kun en av dem er britisk statsborger, og hun er også den som føler seg mest engelsk. Statsborgerskapet er kanskje ikke det som gjør at hun føler seg engelsk, men det at hun føler seg mer engelsk enn norsk gjør kanskje at hun er mer tilbøyelig til å velge bort sitt norske statsborgerskap enn hva de andre informantene er.

På hvilken måte er det annerledes å være norsk innvandrere i England enn det er å være innvandrere i Norge? Jeg ser noen distinktive forskjeller, en av dem er hudfarge. Gullestad (2001) understreker at i Norge er man fremdeles opptatt av å skille mellom de hvite og de fargede – ikke nødvendigvis at de som ikke er hvite blir diskriminert rent juridisk, men at de ikke regnes som ordentlige nordmenn. Det er ganske utrolig at det er slik den dag i dag, og jeg vet ikke om dette er noe som er spesielt med Norge, eller om det er slik i mange land.

Man kan jo spørre seg om hva idealet egentlig er, om det er ønskelig at mennesker som flytter ut av hjemlandet sitt skal beholde kulturen sin eller fullstendig assimileres med det nye landets kultur. En av informantene mine var opptatt av at hun var integrert i det engelske samfunnet, men beholdt sine tradisjoner i hjemmet. Det er forskjell på hvor mye informantene har valgt å beholde av sin norske kultur, og jeg tror ikke det finnes et universalt svar på hvorvidt man skal gi slipp på alt det norske eller beholde hver minste tradisjon. Det viktigste er kanskje at man finner sin egen vei og gjør det på den måten som føles naturlig, man må ikke for enhver pris beholde sin norske identitet.

Når vi i Norge er så opptatt av at det skal finnes muligheter for å søke det norske også utenlands, tror jeg det er viktig at vi husker at det samme skal gjelde for de som kommer til Norge. Det å legge til rette for at man kan ha fellesskap med mennesker fra samme kultur og religion som seg selv kan bidra til at man i større grad trives i det samfunnet man bor i.

6.5. Avsluttende refleksjoner

Jeg begynte denne avhandlingen med spørsmålet om hvordan Sjømannskirken bidrar til å bevare nordmenns nasjonale identitet, og nå vil jeg prøve å oppsummere litt hva jeg har

funnet i undersøkelsen min. Sjømannskirken i London fungerer først og fremst som en tilrettelegger der man treffer andre nordmenn, man kan komme dit til høytider som 17. mai og jul, og det at sjømannskirken finnes bidrar til en form for trygghet om at man kan alltid komme dit om det skulle være noe. Denne tryggheten gjelder både det religiøse og det nasjonale. Sjømannskirken bidrar med norsk tilstedeværelse i London, og det er et sted som minner om hjemlandet. Det er et sted det er godt å komme for å være norsk.

En interessant oppdagelse jeg gjorde som jeg ikke hadde regnet med i utgangspunktet var hvor viktig lokale fellesskap var for informantene mine. Jeg gikk inn i undersøkelsen med hovedfokus på sjømannskirken som fellesskap, og oppdaget at de uformelle lokale fellesskapene var viktigst for det sosiale. Som tidligere ansatt i Sjømannskirken var det jo det som skjedde i kirkens regi jeg hadde observert, og dermed gikk jeg inn i prosjektet med en slags blindsoner som jeg heldigvis oppdaget i intervjuene.

Jeg gikk også inn i undersøkelsen med en antakelse om hvorvidt informantene oppfattet seg som norske eller engelske. Kun en av informantene mine var gift med en engelskmann, og hun var også den som oppfattet seg som mest engelsk. De andre hadde en større opplevelse av å være annerledes i det engelske samfunnet, og dette ser ut til å være en kombinasjon av deres egen norske bakgrunn og mannens kulturelle bakgrunn.

Til slutt diskuterte jeg hvorvidt man egentlig kan idealisere det å bevare det norske når man bor i utlandet, og om ikke dette også betyr at vi i Norge må tilrettelegge for at de som flytter hit får bevare sin nasjonale identitet. Jeg tror at det er viktig for alle mennesker å kunne få beholde røttene sine samtidig som identiteten deres endres når de flytter ut av hjemlandet. Det er ulikt hvor viktig dette er for den enkelte, og dermed er det viktig at det er et tilbud mer enn et krav.

6.6. Utblikk

Denne avhandlingen har berørt det nasjonale ved Sjømannskirkens arbeid mer enn det kirkelige. I videre forskning kunne det vært interessant å se på Sjømannskirkens måte å være kirke på i dag. I forhold til å videreføre arbeidet fra denne avhandlingen kunne det vært nyttig å gjort et komparativt studie av ulike kirker og hvordan det oppleves å være norsk på ulike steder i verden, eller gjort en sammenligning av det å være norsk i utlandet og det å være utlending i Norge.

7. Litteraturliste

- Angell, O. H. (2011). *Sjømannskyrkja som lågterskeltilbod: heim, organisasjon og institusjon med diakonal forankring*. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole.
- Bourdieu, P. (1993). *Sociology in question*. London: Sage.
- Brottveit, Å., Hovland, B. M., Aagedal, O. (2004). *Slik blir nordmenn norske: bruk av nasjonale symbol i eit flerkulturelt samfunn*. Oslo: Unipax.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4. utg.). Oxford: Oxford University Press.
- Dyvik, R. L. (2007). *Sjømannskyrkja i møte med mennesker i utsatte og vanskelege livssituasjoner*. (Masteroppgave, Diakonhjemmet). Hentet 21.01.14 fra <http://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/98030>
- Eikeland, M. (2012, 22. juni). Sjømannskirken blir internett-misjon. *Vårt Land*. Hentet 10.05.14 fra <http://www.vl.no>
- Eikeland, M. (2013, 2. februar). Gråhåret misjonsfolk. *Vårt Land*. Hentet 10.05.14 fra <http://www.vl.no>
- Eriksen, T. H. (2004). *Røtter og føtter: identitet i en omskiftelig tid*. Oslo: Aschehoug.
- Frivold, L. (1967). Gjenreisning og ekspansjon. I L. Frivold (Red.), *Vår arv: streif fra norsk kirke- og kulturhistorie i London*. (s. 152-178). Bergen: Den norske Sjømannsmisjons forlag
- Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv: på sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1996). *Everyday life philosophers: modernity, morality and autobiography in Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1997). Home, local community and nation: connections between everyday life practices and constructions of national identity. *Focaal*, (30/31), 39-60.
- Gullestad, M. (2001). Likhetens grenser. I M. E. Lien, H. Lidén & H. Vike (Red.), *Likhetens paradokser: antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. (s. 32-67). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hystad, E. (2013). *Hvilken betydning har gjestfrihetsmotivet for menneskers beskrivelse av møtet med Sjømannskirken?* (Masteroppgave, Det teologiske menighetsfakultet). Hentet 15.01.14 fra <http://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/161133>
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Kristoffersen, L. (2004). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (2. utg.). Oslo: Abstrakt.
- Kristoffersen, L. (2000). *Kirke hele uka: Nordmenns opplevelse, forståelse og bruk av*

- sjømannskirken. Et markedsføringsperspektiv* (Doktoravhandling). København: Copenhagen Business School.
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam.
- Lorentzen, H. (2007). *Moraldannende kretsløp: stat, samfunn og sivilt engasjement*. Oslo: Abstrakt.
- Mosdøl, H. (2008). *Hiawatha av Kragerø: menighetsutvikling i folkekirken – impulser fra Sjømannskirken*. Oslo: Verbum.
- Månedsbladet. (1985). *Kvinneforeningens 100 års jubileum*. London: Sjømannskirken i London.
- Nordstokke, K. (1999). *Tjeneste i verdens hverdag*. Bergen: Den norske Sjømannsmisjon/ Norsk kirke i utlandet.
- Nyland, K. B. (2005). *Tolk og tjener: et bidrag til Sjømannskirkens selvforståelse og brukerforståelse*. Bergen: Sjømannskirkens forlag.
- Regjeringen. (2013, 7. oktober). *Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre og Fremskrittspartiet*. Hentet 29.04.14 fra <http://www.regjeringen.no/pages/38500565/plattform.pdf>
- Rørvik, J. M. (2005). *Sjømannskirken – norsk kulturformidler og kirke: En beskrivelse og analyse av utforming og bruk av leseværelset i tre ulike norske sjømannskirker* (Masteroppgave, Universitetet i Oslo). Oslo: J. M. Rørvik
- Sjømannskirken. (udatert). *Høydepunkter i Sjømannskirkens historie*. Hentet 23.01.14 fra <http://sjomannskirken.no/om/sjoemansskirkens-historie/hoeydepunkter-i-sjoemansskirkens-historie/>
- Sjømannskirken. (2009, november). *Hjemlengsel på boks*. Hentet 26.04.14 fra <http://sjomannskirken.no/nyheter/arkiv/2009/11/hjemlengsel-paa-boks/>
- Sjømannskirken. (2013). *Om Sjømannskirken*. Hentet 05.05.14 fra <http://sjomannskirken.no/2013/om-sjoemansskirken/>
- Sjømannskirken. (2014a). *Sjømannskirkens verdidokument*. Hentet 05.03.14 fra <http://sjomannskirken.no/verdier/>
- Sjømannskirken. (2014b). *Styrende organ*. Hentet 29.04.14 fra <http://sjomannskirken.no/om/om-sjoemansskirken/styrende-organ/>
- Sjømannskirken. (2014c). *Bistår etter ulykke i Kenya*. Hentet 29.04.14 fra <http://sjomannskirken.no/nyheter/2014/02/bistaar-etter-ulykke-i-kenya/>
- Sjømannskirken. (2014d). *Ansatte / Sjømannskirken i London*. Hentet 06.05.14 fra <http://sjomannskirken.no/london/ansatte>

- Smidt, J. (1967). Fotefar. I: L. Frivold (Red.), *Vår arv: streif fra norsk kirke- og kulturhistorie i London*. (s. 13-104). Bergen: Den norske sjømannsmisjons forlag.
- The Norwegian School in London. (2014, 21. januar). Hjem.
Hentet fra <http://www.norwegianschool.org.uk/nb/>
- Ursin, J. (1967). I fred og krig. I L. Frivold (Red.), *Vår arv: streif fra norsk kirke- og kulturhistorie i London*. (s. 105-127). Bergen: Den norske Sjømannsmisjons forlag
- Walker, Aa. (udatert). *Kvinneforeningens historie*. Upublisert manuskript.
- Wasberg, G. C. (1964). *Med Norsk sjømannsmisjon i hundre år: 1864-1964 : Sjøfartskultur og misjonstanke*. Bergen: Den norske sjømannsmisjon.
- Willig, C. (2008). *Introducing qualitative research in psychology* (2. utg.). Maidenhead: Open University Press.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: design and methods* (4. utg.). Los Angeles: Sage.
- Østerbø, S. (2007). *Mer enn en kirke: en studie av forholdet mellom religion og nasjon i sjømannskirken i New York*. (Masteroppgave, Universitetet i Bergen).
Hentet 21.04.14 fra <https://bora.uib.no/handle/1956/2502>
- Aagedal, O. (2007). The Norwegian seamen's church as a national symbol. I I. Furseth & P. Leer-Salvesen (Red.), *Religion in late modernity: essays in honor of Pål Repstad*. (s. 55-68). Trondheim: Tapir.